

**Кумитаи давлатии
сармоягузорӣ ва идораи
амволи давлатии
Ҷумҳурии Тоҷикистон**

**Котиботи Шӯрои машваратии
назди Президенти Ҷумҳурии
Тоҷикистон оид ба беҳтар
намудани фазои сармоягузорӣ**

БЕҲТАР НАМУДАНИ ФАЗОИ САРМОЯГУЗОРӢ ДАР СОҲАИ ЭНЕРГЕТИКА ВА ТАЪМИНИ БАХШИ ХУСУСӢ БО НЕРУИ ЭНЕРГЕТИКӢ

**(Ташаккули бозори муосири энергетикӣ ва васеъ
намудани иштироки бахши хусусӣ дар он)**

Душанбе - 2016

Мундариҷа

Сарсухан.....	2
1. Сохтори танзимкунандаи бахши электроэнергетика ва сиёсати тарофавӣ.....	3
2. Соддагардони иштироки истеҳсолкунандагони мустақил дар бозори қувваи барқ.....	12
3. Таъмини самаранокии энергетикӣ тавассути чораҳои бозорӣ ва танзимӣ.....	18
4. Тиҷоратикунонии таъминоти гармӣ.....	22
5. Рушди саноати сӯзишвории алтернативӣ.....	26
6. Замимаҳо	30
Сарчашмаҳо	31

Сарсухан

Соҳаи энергетика яке аз соҳаҳои калидии иқтисодиёт ба ҳисоб рафта, рушди соҳаҳои саноат ва дигар бахшҳои хоҷагии халқ аз рушди ин соҳа вобастагии зиҷ дорад. Имрӯзҳо дар саросари ҷаҳон масраф ва истифодабарии нерӯи барқ мунтазам афзоиш меёбад. Бино ба маълумоти Агентии байналмилалӣ энергетика, истифодаи нерӯи барқ дар солҳои 1990 - 2008 ба ҳисоби миёна ба ҳар сари аҳоли 10% зиёд шудааст. Бахусус барои истеҳсоли нерӯ аз ҳисоби энергияи барқароршаванда ва аз ҷиҳати экологӣ тоза таваҷҷуҳ бештар мегардад.

Тибқи маълумотҳо то соли 2020, ҳиссаи истеҳсоли қувваи барқ аз манбаҳои барқароршавандаи энергия 10%-и энергияи умумии тавлидшударо дар ҷаҳон ва қариб 20% - ро дар Аврупо ташкил хоҳад дод. Ба аввали соли 2008 тақрибан 43 давлат нақшаҳои барои гузаштан ба энергияи барқароршаванда таҳия кардаанд. Аксар кишварҳо мехоҳанд истифодабарии нафт, газ ва ангиштро коҳиш дода, аз 5% то 30% нерӯи барқро бо истифода аз қувваи об, офтоб, шамол, биомасса ва ғайра истеҳсол намоянд.

Дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (22 декабри соли 2016) Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд намуданд, ки тибқи арзёбии созмонҳои байналмилалӣ молиявӣ Тоҷикистон аз рӯи фоизи истеҳсоли «энергияи сабз», яъне нерӯи аз ҷиҳати экологӣ тоза ба қатори шаш кишвари пешсафи сайёра шомил гардида, имрӯз истеҳсоли ин намуди энергия дар кишвари мо 98 фоизро ташкил медиҳад, ки ин саҳми Тоҷикистон дар пешгирӣ кардани оқибатҳои харобиовари гармшавии иқлим ва татбиқи чорабиниҳои экологӣ дар сатҳи минтақа ва ҷаҳон мебошад.

Вобаста ба ин бояд қайд кард, ки солҳои охир дар соҳаи энергетика ислоҳоти муҳим амалӣ карда шуда, дар доираи татбиқи яке аз ҳадафҳои стратегии мамлакат-таъмини истиқлолияти энергетикӣ бо ҷалби беш аз 36 миллиард сомонӣ иншооти хурду бузурги энергетикӣ оид ба истеҳсоли интиқоли барқ сохта, ба истифода дода шудаанд ва дар оянда бо мақсади комилан ноил шудан ба ин ҳадафи стратегӣ беш аз 30 миллиард сомонӣ равона мегардад.

Дар замони Истиқлолият низоми ягонаи энергетикӣ кишвар бунёд гардида, зиёда аз 1300 мегаватт иқтидорҳои нави истеҳсоли мавриди истифода қарор дода шуданд. Дар ин робита мавриди баҳрабардорӣ қарор гирифтани нерӯгоҳҳои барқию оби «Сангтӯда-1», «Сангтӯда-2», навбати якум ва дуюми Маркази барқу гармидихӣ «Душанбе-2», сисилаи нерӯгоҳҳои

барқи оби хурд бо иқтидори умумии зиёда аз 1020 мегаватт аз ҷумлаи муҳимтарин дастовардҳои соҳа ба шумор мераванд. Бо дастгирии шарикони рушд фаъолияти самараноки Ҷамъияти саҳомии кушодаи «Помир энерҷӣ» густариш дода шуд.

Бунёди хатҳои интиқоли барқи «Ҷануб-Шимол», «Лолазор-Хатлон», «Тоҷикистон - Афғонистон» ва монанди инҳо ба масофаи умумии зиёда аз 670 километр амалӣ гардиданд.

Дар баробари ин, дар қаламрави кишвар корҳои вобаста ба таҷдиди иқтидорҳои мавҷуда, сохтмони дигар иншооти муҳими тавлид ва хатҳои интиқоли нерӯи барқ идома доранд.

Санаи 29 октябри соли равон сохтмони сарбанди Нерӯгоҳи барқи оби Роғун оғоз гардид, сохта ва ба истифода додани он бо иқтидори 3600 мегаватт ва ғунҷоиши 13,3 километри мукааб об дар обанбори нерӯгоҳ метавонад барои ҳаллу фасли масъалаҳои обу энергетика дар минтақа нақши муассир дошта бошад. Сохтмони хатти интиқоли нерӯи барқи КАСА-1000 тибқи нақшаҳо амалӣ хоҳад гардид.

Ҳамзамон, бояд қайд намуд, ки аз миқёси умумии иқтидорҳои истеҳсолии захираҳои гидроэнергетикӣ Тоҷикистон, ки беш аз 527 миллиард килловатт-соатро ташкил медиҳанд, айни замон танҳо панҷ фоизи онҳо ба кор бурда мешавад. Дар ин замина, андешидани тадбирҳо чиҳати боз ҳам беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ дар мамлакат, бахусус дар соҳаи энергетика, ҷалби бештари сармоягузориҳо барои зиёд намудани иқтидорҳои энергетикӣ ва тавлиди нерӯи аз чиҳати экологӣ тоза муҳим арзёбӣ мегардад.

Бинобар ин, дар ҷаласаи XV Шурои машваратии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ ба Вазорати энергетика ва захираҳои оби ҷумҳурӣ супориш дода шуда буд, ки якҷо бо дигар вазорату идораҳо, Котиботи Шуро, бахши хусусӣ ва бо ҷалби шарикони рушд гурӯҳи корӣ таъсис дода, оид ба беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ дар бахши энергетика ва таъмини бахши хусусӣ бо нерӯи барқ таҳлили ҳамаҷониба гузаронад ва натиҷаи онро бо тавсияҳои мушаххас ба ҷаласаи Шуро пешниҳод намояд.

Бо мақсади иҷрои супориши мазкур, Котиботи Шуро якҷо бо Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатӣ таҳлили паҳлуҳои гуногуни рушди соҳаи энергетикаро гузаронида, бо пешниҳодоти аъзои дигари гурӯҳи кории мазкур, вазорату идораҳои дахлдор, бахши хусусӣ ва коршиносон мукамал карда шудааст. Натиҷаҳои таҳлили гузаронидашуда бо тавсияҳои мушаххас ва лоиҳаи Нақшаи чорабиниҳои Ҳукумати мамлакат оид ба беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ дар бахши энергетика ва таъмини бахши хусусӣ бо нерӯи барқ ба ҷаласаи XVII Шуро пешниҳод карда шуд.

Қобили қайд аст, ки дар доираи таҳлилҳои гузаронидашуда вобаста ба ислохот дар соҳаи энергетика ба як қатор масъалаҳои муҳим, аз ҷумла таҷдиди сохтори танзимкунандаи соҳа, насби технологияҳои каммасрафи нерӯ ҳангоми таҳияи лоиҳаҳои сохтмони иншоотҳо, насби ҳисобкунакҳои муосири баҳисобгирии пурраи нерӯ ва ҷорӣ намудани технологияи муосири паст кардани талафот, баланд бардоштани самаранокии истеҳсоли нерӯи барқ ва ҷорӣ намудани унсурҳои иқтисоди бозорӣ дар соҳаи энергетика (Методологияи нави тарифӣ оид ба арзиши нерӯи барқ дар марҳилаҳои истеҳсол, интиқол ва тақсимоти он), соддагардони расмиёти пайваستшавӣ ба шабакаҳои барқӣ тавассути ташкили низоми «Равзанаи ягона» ва вобаста ба он кам кардани вақт ва хароҷот, баланд бардоштани сифати таъминоти барқ, шаффофияти тарифҳо, ба роҳ мондани механизми ҷуброни талафоти бо қатъшавии қувваи барқ расонидашуда тавачҷуҳ зоҳир карда шудааст.

Мавзӯи асосии тавсияҳои пешниҳодшуда - васеъ намудани имконоти иштироки баҳши хусусӣ дар соҳаи энергетика, ҷорӣ намудани принципҳои тичоратӣ бо мақсади ҷалби сармоягузорӣ ва истеъдоди соҳибкорӣ ба соҳа мебошад. Ҳамчунин тавсияҳо барои рушди бозори таъмини гармӣ ва самаранокии энергетикӣ пешниҳод карда шудаанд.

Тавсияҳои пешниҳодшуда ба он асос ёфтаанд, ки таъмини мунтазам ва босифати барқ, шаклҳои гуногуни энергия аз иштирок ва рушди баҳши хусусӣ дар истеҳсол ва расонидани энергия вобастагӣ дорад.

Дар замимаҳои таҳлил маводҳо оид ба тағйиру иловаҳои меъёрию ҳуқуқӣ, маълумотҳои муфассал дар бораи технологияҳо, шаклҳо ва мисолҳо дарҷ карда шудаанд.

1. Сохтори давлатии танзимкунандаи бахши электроэнергетика ва сиёсати тарофавӣ

Реструктуризатсияи ҷорӣи ҚСХК «Барқи Тоҷик» ба муносибатҳои бозорӣ дар соҳаи электроэнергетика роҳ мекушояд. Аммо ҷалби сармоягузориҳо ба соҳа як қатор ислоҳоти иловагиро талаб менамояд, ки дар байни онҳо даромаднокии сармоягузорӣ мавқеи калидӣ дошта, ислоҳоти тарофаҳо ва муосирсозии сохтори танзимкунандаи соҳаи барқ низ муҳим мебошанд.

Барои ташаккули бозори солими энергетикӣ монополияи табиӣ бояд танҳо шабакаҳои барқ бошанд; дар байни истехсолкунандагони барқ бояд муҳити рақобат ташаккул дода шуда, аз ҷониби мақомоти давлатӣ бояд танҳо шаффофият, пешбинишавандагӣ ва адолати риояи қоидаҳои бозор таъмин карда шавад. Мақоми калидӣ, ки ба шаффофият ва ояндабинии бозори соҳа мусоидат менамояд, бояд мақоми танзимгари мустақили соҳа бошад.

Мавзуи калидии ислоҳот ин ташкили бозори муосири соҳаи барқ бо усулҳои мусоиди тарофагузори он ба шумор меравад.

Мақсади ислоҳот:

1. Ҷорӣ намудани мушаххасоти тижоратии речаи танзимӣ, ояндабинии дарозмуддати тарофавӣ барои ҷалби иштирокчиёни нав ва сармоягузори хусусӣ.
2. Таъмин намудани тавозун байни самаранокӣ ё фоидаҳои соҳа ва манфиатҳои истеъмолкунандагон, яъне таъмини шаффофияти тарофагузорӣ, танзими самаранок ва ҳавасмандгардонии истифодаи самараноки энергия.
3. Васеъ намудани дастрасии ширкатҳои шакли моликиятшон гуногун ба бозори энергетикӣ ва таъмини рақобат оид ба нарх ва сифати хизматрасонӣ дар сатҳи тавлиди барқ ва хизматрасонӣ ба мизочон.

Меъёрҳои баҳогузорӣ:

- тарофаҳо ва тартиби ташаккули онҳо шаффоф ва пешбинишаванда буда, имкон медиҳанд, ки ширкатҳо ҳисоббаробаркунии худро оид ба сармоягузори дарозмуддат ба нақша гиранд.
- таъмин намудани сиёсати нархгузори чандирӣ (тагирёбанда) барои ҳавасмандгардонии истехсолкунандагон ва қонеъ гардонидани ниёзҳои гуногуни истеъмолкунандагон.
- дастрасии баробар доштани ширкатҳои хусусӣ ба бозори истеъмолкунандагон.

Амалҳои тавсияшаванда:

- Сохтори танзимкунанда дар соҳаи электроэнергетика¹. Ҷумҳурии Тоҷикистон ба сохтори муосир, озод аз бархӯрди манфиатҳо ва аз ҳисоби техникӣ пурқувват эҳтиёҷ дорад, ки тавонад муносибатҳои байни иштирокчиёни гуногуни бозори нерӯи барқро тибқи қонун ва дар асоси сиёсати давлат дар ин соҳа мустақилона танзим намояд.

Бо мақсади ба даст овардани эътимоди ҳамаи иштирокчиёни бозори эҳтимолӣ ба речаи танзимкунӣ ба сохтори танзимкунанда бояд мустақилияти амалиётӣ дода шавад. Ба вучуд овардани эътимод байни иштирокчиён талаботи асосӣ барои ноил гардидан ба фазои мусоиди сармоягузорӣ дар бахши энергетика ва устувории минбаъдаи системаи энергетикӣ мебошад.

Мустақилияти амалиётӣ - ин ба ҳадди ниҳой кам кардани бархӯрди манфиатҳо байни сохтори танзимкунанда ва 1) мақоми муайянкунандаи сиёсати энергетикӣ (масалан, Вазорати энергетика ва захираҳои об) ва 2) иштирокчиёни бозор - операторони энергетикӣ давлатӣ ва ширкатҳои хусусӣ дар бозори энергетикӣ Тоҷикистон.

Сохтори танзимкунанда бояд имкон дошта бошад, ки бозори нерӯи барқро саривақт ва мустақилона танзим намуда, сиёсати шаффоф ва пешгӯишавандаи давлатро таҳия ва амалӣ намояд. Ба сохтори танзимкунанда бояд ваколатҳои мустақилона ҳал кардани масъалаҳои танзимӣ ва маъмурии ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои истеъмолкунандаҳо ва муносибати якрағ бо ҳама иштирокчиёни бозор дода шавад.

Тибқи қонунгузорӣ, вазифаҳои танзимкунанда барои таъмини рақобат дар бозори нерӯи барқ бо Хадамоти зиддиинҳисории назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамоҳанг ва ё ҷудо карда шаванд.

Вазифаҳои тавсиявии сохтори танзимкунанда:

1. Ваколат вобаста ба ташаккули тарофаҳо дар бозори нерӯи барқ, бо назардошти сиёсати давлат ва методологияи тарофаи шаффоф ва ба ҳамаи иштирокчиёни бозор маълум; Вазифаи асосии сохтори танзимкунанда таъмини асосноккунӣ ва таносуби тарофаҳо ба хароҷоти истехсолӣ ва тақсими қувваи барқ ба шумор меравад.

¹ См. роль и лучшие практики регулирующего органа на примере: Role of a Power Sector Regulator to Strengthen Sector Performance in Puerto Rico. The Regulatory Assistance Project. 2014 <http://www.raponline.org/knowledge-center/the-role-of->

2. Ваколати ҳимояи манфиатҳои истеъмолкунандагон: чӣ дар робита ба муқаррар намудани тарифҳои асоснокшуда (роҳ надодан ба сӯиистифода аз вазифаи иштирокчиёни бозор) ва чӣ дар таъмини хизматрасонии босифати бозорӣ ва то ҳадди ниҳойӣ кам кардани талафот;

3. Ваколат оид ба ҳавасманд гардонидани самаранокии амалиётӣ дар бозор, ки механизмҳои бозорӣ барои он кифоя нестанд. Ин ваколат – таъмини фоидаи калонтарини ниҳойӣ бо харҷи камтарин ба истеъмолкунанда - имкон медиҳад, ки сохтори танзимкунанда бесамарии системавиро дар бозор ошкор намояд: масалан, бо роҳи қиёс намудани даромаднокии низоми тарифӣ, арзёбии мустақили технологияҳо, баҳисобгирии хароҷоти минбаъдаи иқтисодӣ барои иштирокчиёни бозор ва ғайра

4. Ваколатҳо чиҳати гузаронидани тафтишоти дохилӣ-саноатӣ доир ба фаъолияти иштирокчиёни бозор, талаб кардани маълумот ва гузаронидани назорати риояи қоидаҳо барои ширкатҳои давлатӣ ва хусусӣ.

5. Ваколат вобаста ба муқаррар намудани қоидаҳои фаъолият, тартиби ҳамкориҳо ва равандҳои ҳалли баҳсҳо байни иштирокчиёни бозор бо мақсади ҳифзи рақобат дар бозор ва баробар нигоҳ доштани манфиатҳои истеъмолкунандагон ва ширкатҳо дар бозор.

6. Ваколат оид ба муқаррар намудани стандартҳо барои нерӯи барқ: сифати қувваи барқ барои истеъмолкунандагони ниҳойӣ, эътимоднокии шабака, беҳатарии фаъолият, қоидаҳои пайваستшавӣ ба шабакаҳо, интиқоли барқ тавассути шабакаҳо ва ғайра.

Маблағгузори сохтори танзимкунанда:

Сатҳи маблағгузори сохтори танзимкунанда бояд барои иҷрои самаранок ва мустақили вазифаҳо, ҷалб ва нигоҳдории мутахассисони баландихтисос кофӣ бошад.

Вазифаҳои амалиётӣ сохтори танзимкунанда, ки салоҳияти техникаи худро таъмин мекунанд, воситаҳои молиявӣ назаррас ва мустақилият дар татбиқро талаб менамоянд: аз ҷумла, тафтишоти дохилисаноатӣ, замонат барои банақшагирии дарозмуддат, таҳлили техникӣ - иқтисодии лоиҳаҳои сармоягузорӣ, баҳисобгирии таъсири сиёсати тарофавӣ, ҷалби машваратҳои техникаи мустақили аз давлат ё операторони хусусӣ новобаста, кирояи корширосони ҳуқуқӣ ва иқтисодӣ ва маблағгузори беғаразонаи тадқиқоти соҳавиро фарогир аст.

Айни замон эҳтимоли он вучуд дорад, ки маблағгузорию бучетии сохтори танзимкунанда барои ҷалби мутахассисони сатҳи зарурӣ ва нигоҳ доштани онҳо дар шароити мураккаби муносибатҳои бозорӣ кофӣ нест. Ҷалби кӯмакҳои молиявӣ ва техникий шарикони рушд ва манбаъҳои хориҷӣ вобастагии сохтори танзимкунандаро, аз ҷумла барои қабули қарорҳои саривақтӣ ба вучуд меорад.

Барои таъмини сохтори танзимкунанда бо маблағҳои амалиётии кофӣ ва доимӣ, тавсия дода мешавад, ки ба он имкони ба даст овардани даромадҳои иловагӣ вобаста ба танзими бозори нерӯи барқ; додани иҷозатнома, ҳаққи бақайдгирии операторон ё андози хурд аз фурӯши нерӯи барқ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон, барои мисол 1/100- ҳиссаи солонаи фурӯши барқ ва ғайра дода шавад.

Маблағгузорию сохтори танзимкунанда аз ҳисоби фаъолияти иҷозатномадиҳӣ ҳавфҳои пайдоиши коррупсияро фароҳам меорад. Маблағгузорӣ аз сарчашмаҳои ғайримустақим (ҳиссаи фурӯш) ё пардохтҳои солона аз операторон ба ташкили муносибатҳои мураккаб байни қарорҳо ва даромади танзимкунанда ба вучуд меорад ва аз ин рӯ хатари коррупсия камтар аст.

Маблағгузорию яқҷояи мақомоти танзимкунанда аз ҳисоби фаъолнокӣ дар бозори нерӯи барқ ба ҳавасмандии иловагии сохтор мусоидат хоҳад кард.

Салоҳияти техникӣ ва касбии мақомоти танзимкунанда:

Ҷиҳати муайян намудани бесамарӣ дар бозори нерӯи барқ, дарки сохтори арзиши энергияи аз тарафи операторон додасуда ва чуқур омӯхтани дигар масъалаҳои техникӣ, сохтори танзимкунанда бояд дараҷаи фарқкунандаи салоҳияти техникӣ дошта бошад, дар акси ҳол он аз Ҳадамоти зиддиниҳисорӣ фарқ намекунад.

Бо дарназардошти он, ки нақши сохтори танзимкунанда фароҳам овардани боварӣ ва таъмини баробарӣ ба ҳамаи иштирокчиёни манфиатдори бахши энергетика аст - шахсони ваколатдори сохтори танзимкунанда бояд дар байни аҳоли, ҳукумат ва бахши хусусӣ соҳиби эътироф ва эътимод бошанд.

Аз ин нуқтаи назар тавсия дода мешавад, ки дар ҳаёти сохтори танзимкунанда (Комиссия), бахшҳои хусусиву ҷамъиятӣ ва Ҳимоякунандаи ҷамъиятии манфиатҳои истеъмолкунандагон ворид карда шавад.

Тавсия:

а) Ҳукумати мамлакат лоиҳаи сохтори танзимкунандаи бахши энергетикаро таҳия намуда, вазифаю ваколатҳо, маблағгузорӣ, аъзои сохтори танзимкунанда, инчунин тақсими масъулиятҳо дар байни сохтори танзимкунанда ва дигар мақомоти давлатиро муайян намояд.

б) Мулоқотҳои ҷамъиятӣ ва дохили корхонавӣ оид ба вазифа ва ваколатҳои сохтори танзимкунанда дар доираи механизми Таҳлили таъсири танзимкунандагӣ (АРВ) гузаронида шавад.

Беҳсозии сиёсати зиддиинҳисорӣ нисбат ба истеҳсолкунандагони мустақили нерӯи барқ, ки иқтидори камтар доранд: Сиёсати зиддиинҳисорӣ нисбат ба танзими тарофаҳо барои истеҳсолкунандагони мустақили барқ бояд бештар чандирӣ карда шавад, махсусан дар мавриди расонидани энергия ба мизочони тиҷоратӣ.

Дар ҳолатҳое, ки дар асл имкони таъмини нерӯи барқ ба истифодабарандагон вучуд надорад, танзими тарофавӣ набояд ба норасоии қувваи барқ ба истеъмолкунандагон оварда расонад ва ё интиҳоби истеъмолкунандаро маҳдуд намояд.

Амалияи қорӣ, ки тибқи он тарофаҳо барои истеҳсолкунандагони мустақил муайян карда мешаванд ва он даромаднокии таҳвили онро ифода карда наметавонад, ба он оварда мерасонад, ки иқтидорҳо пурра кор намеkunанд ва ҷолибияти сармоягузори соҳа коҳиш меёбад.

Илова бар ин, чунин сиёсат нисбат ба истеҳсолкунандагони мустақил ба он оварда мерасонад, ки зарари ҷиддӣ ҳам ба ҷомеа (мавҷуд набудани манфиатҳои иҷтимоӣ ва кам гаштани ғайриқонунокии соҳибқорӣ), ва ҳам ба давлат аз ҳисоби даромадҳои эҳтимолии андозӣ мерасад.

Барои кам кардани чунин таъсири манфӣ, тавсия дода мешавад, ки ягонагии тарофа барои категорияҳои гуногуни истеъмолкунандагон бардошта шавад. Ба қор бурдани ҳудудҳои максималӣ ва минималии тарофа аз арзиши асосноки барқ зарур аст, ки тибқи он истеҳсолкунандагони мустақил тавонанд ба аҳоли барқ фурушанд. Бо назардошти он, ки арзиши аслии барқи нерӯгоҳҳои хурд баланд аст, онҳо метавонанд аз ҳудуди максималии нархи қувваи барқ истифода баранд.

Барои мисол, сатҳи даромаднокии арзиши қувваи барқ барои нерӯгоҳҳои барқи обии хурд 6-7 сенти ИМА/кВт² аст, аммо қонунгузорӣ бо ин нарх

² Ассосиатсияи энергетикҳо : мисоли НБРО хурд

фурӯхтани барқро иҷозат намедихад. Ин ҳолат боиси рушд накардани нерӯгоҳҳои хурди барқӣ дар кишвар мешавад.

Гузашта аз ин, арзиши асоснокшудаи нерӯи барқ дар нерӯгоҳҳои хурди обӣ (то 30 МВт) аз шароити топографӣ, речаи гидротехникии чараёни об ва макони ҷойгиршавии НБО-и хурд вобаста аст. Аз ин рӯ, дар таҷрибаи ҷаҳонӣ, фурӯши қувваи барқи НБО-и хурд дар ҳадди минималӣ ва ҳадди максималӣ бо назардошти арзиши воқеии қувваи барқ танзим карда мешаванд.

Тавсияҳо:

а) Аз нав дида баромадани тарофаҳо барои НБО-и хурд, ки имкони истехсол, интиқол ва таъмини боэътимоди нерӯи барқ ба истеъмолкунандагонро доранд, аз ҷумла ҳангоме, ки оператори давлатии истехсоли барқ маҳдудият ҷорӣ менамоянд.

б) Ҷорӣ намудани усули танзими иловагӣ дар сиёсати амалкунандаи тарофавӣ – твассути ҷоринамоии ҳадди минималӣ ва ҳадди максималӣ барои истехсолкунандагони мустақили неруи барқ.

- *Қоркарди тарофаҳои тафриқавӣ*³: тарифҳои тафриқавӣ ҳавасмандии иқтисодиро барои истеъмоли оқилонаи энергия ба вучуд оварда, ҳамчунин сегменти муайяни истеъмолкунандагон ва таъминкунандаи қувваи барқро ба вучуд меоранд. Рушди системаҳои электроники баҳисобгирии нерӯи барқи истеъмолшуда имкон медиҳад, ки тарофаҳои тафриқашуда аз рӯи вақт ва меъёри истеъмол пайдо шаванд.

Дар бозори энергетикӣ имрӯза, фарқияти нарх дар асоси тарофаҳои тафриқавӣ ё низоми тарифӣ, ки дар он арзиши нерӯи барқ барои истеъмолкунанда инъикос шудааст, ба вучуд меояд. Дар тарифҳои тафриқавӣ арзиши барқ аз мавсим ва вақти рӯз ё меъёри истеъмоли вобаста аст, ки боиси истифодаи самаранок ва сарфакоронаи энергия аз ҷониби истеъмолкунандагон мегардад.

Тарофаҳои тафриқавӣ ба истеъмоли сарфакоронаи энергия, истифодаи қувваи барқ берун аз вақтҳои, ки талабот ба қувваи барқ максималӣ аст (час пик), аз ҷумла дар фасли зимистон мусоидат мекунад. Ҷорӣ кардани тарофаҳои тафриқавӣ ҳамчунин барои ташаккули бозор ва хизматрасониҳои нав, аз ҷумла тавассути расонидани иқтидорҳои нисбатан арзишманд барои қонунгардонидани талаботи максималӣ (дар ҳолатҳои час

³ Тарофаҳои тафриқашуда соли 2016 дар Федератсияи Россия ҷорӣ каарда шуданд. Чунин тарофаҳо дар Қазоқистон, Беларус, Хитой, Эрон ва дистон, Беларус, Хитой, Эрон ва дигар мамлакатҳо амал мекунад.

пик), маводҳои гаронтар - вале арзишманд барои истеъмолкунанда дар фасли зимистонро ба вуҷуд меорад. Илова бар ин, тарафаҳои тафриқашуда хизматрасониҳои интиқоли ва истифодаи самараноки энергияро ҷолибтар менамоянд.

Дар Тоҷикистон шакли бештар мусоиди татбиқи тарафаҳои тафриқавӣ тарафаҳои афзоюндаи истеъмоли ва тарафаҳои мавсимӣ ба шумор мераванд.

Тарафаҳои афзоюнда аз рӯи истеъмолот - як шакли нархгузориест, ки дар онҳо тарафаҳои иҷтимоӣ то меъёрҳои тасдиқшуда татбиқ карда мешаванд ва ҳангоми аз меъёри муқаррарӣ зиёд шудани истеъмолот арзиши қувваи барқ бо меъёри муқарраркардаи мақоми танзимкунанда баланд карда мешавад. Тарафаи афзоюнда ба истифодаи сарфакоронаи барқ мусоидат мекунад. Ҳамзамон тарафаи мазкур ба оилаҳое, ки истеъмоли ками қувваи барқ доранд бори номуносаб намеорад.

Тарафаҳои мавсимӣ чӣ барои аҳоли ва чӣ барои истеъмолкунандагони тичоратӣ ва давлатӣ аз истеҳсоли мавсимии қувваи барқ вобастагӣ доранд. Тарафаи мавсимӣ имкон медиҳад, ки арзиши нерӯи барқ, ки дар мавсими тирамоҳ-бахор аз меъёр боло истеъмол мешавад, боло бурда шуда, даромаднокии истеҳсолкунандагони қувваи барқ афзун гардонида шавад. Таъсия дода мешавад, ки тарафаҳои мавсимӣ пас аз татбиқи тарифҳои тафриқавӣ ҷорӣ карда шаванд.

Аз нуқтаи назари амалӣ, тарифҳои тафриқавӣ ҳангоми ҷорӣ намудани ҳисобкунакҳои электронии барқӣ ва системаҳои автоматикунонидашудаи баҳисобгирӣ самаранок аст. Чунин система дар шаҳри Хучанд амалӣ карда шудааст.

Барои мисол, насби ҳисобкунакҳои электронӣ ва низоми баҳисобгирии электронӣ дар шаҳри Хучанд имкон медиҳад, ки баҳисобгирии истифодаи барқ аз рӯи вақти шабонарузӣ ва ҳаҷми барқи истифодашуда ҳисоб карда шавад. Татбиқи давра ба давраи ҳисобкунакҳои электронӣ дар шаҳрҳои асосии ҷумҳурӣ барои ҷорӣ кардани тарафаҳои тафриқавӣ, ки барои дуруст муайян кардани арзиши қувваи барқ дар лаҳзаи истеъмолшуда мусоидат мекунад, мекунад. шароит фароҳам меорад.

Дар натиҷаи навсозии хатҳои баландшиддати барқ аз шаҳри Хучанд, ҷорӣ намудани системаҳои электронӣ, ва алоқамандии онҳо бо низоми биллинг

дар соли 2015, истеъмоли қувваи барқро аз 58 млн. КВт / соат ба 40 млн КВт / соат расонид, ки 18 млн. КВт / соат ва ё 31% кам аст⁴.

Натиҷаҳои аввали татбиқи низоми ҳисобдории автоматӣ нишон медиҳанд, ки ҳавасмандии иқтисодӣ (интизоми пардохт, возеҳияти истеъмол) ва хусусияти техникӣ (сабти муфассали истеъмол ва кам кардани истеъмоли ғайриқонунӣ) ба истеъмоли сарфақоронаи қувваи барқ ҳангоми истифодаи тарофаҳои тафриқашуда мусоидат хоҳад кард.

Дар давраи миёнамӯҳлат, тарифҳои тафриқавӣ аҳолиро гарм нигоҳ доштани хонаҳои истиқоматӣ ҳавасманд менамояд; истеъмолкунандагони тижоратӣ имкон пайдо менамоянд, ки ба пардохти нархи иловагӣ қувваи барқро аз меъёри иҷтимоӣ болотар истифода намоянд.

Тавсияҳо:

а) Дар асоси таҷрибаи байналмилалӣ, речаи кунунии истеъмол, инчунин натиҷаи татбиқи таҷрибавии воситаҳои электронии баҳисобгирии нерӯи барқ дар шаҳри Хучанд реча ва нархҳои тафриқавӣ аз рӯи меъёри истифодаи нерӯи барқ таҳия ва пешниҳод карда шавад.

б) Ҷорӣ намудани ҳисобкунакҳои электронӣ аз шаҳри Душанбе сар карда, дар шаҳрҳои дигари бузурги ҷумҳурӣ, идома дода шавад.

• Арзиши қувваи барқ тибқи меъёр (Levelized cost of energy LCOE): Танзими самаранок ва одилонаи тарофаҳо стандарткунонии усулҳои баҳисобгирии арзиши ҳақиқии қувваи барқро барои истеъмолкунандагон талаб менамояд. Ҷорӣ намудани усули паҳнгардидаи "Арзиши қувваи барқ тибқи меъёр" ба иштирокчиёни бозор, мақомоти танзимкунанда ва сармоягузори ҷиддӣ шаффофияти дастрасии пурра ба маълумотро таъмин менамояд.

Барои шахсони мансабдори давлатӣ, стандарткунонии баҳисобгирии арзиши аслии энергия барои давраи дарозмуддат имкон медиҳад, ки лоиҳаҳои дар Тоҷикистон амалишаванда нисбатан воқеъбинона интиҳоб карда шаванд.

Нишондиҳандаи арзиши қувваи барқ тибқи меъёр имкон медиҳад, ки арзиши умумӣ ва воқеии нерӯи барқ дар сикли лоиҳа, дар асоси гардиши воситаҳои пулӣ баҳо дода шавад. Ин усул аз ҷониби ширкатҳо ва

⁴ Худжандские городские электросети, интервью август 2016 г

сармоягузoron барои ҳисоб кардани даромаднокии лоиҳаҳои энергетикӣ ба таври васеъ истифода бурда мешавад. Усули баҳисобгирии арзиши қувваи барқ тибқи меъёр дар сикли лоиҳа (LCOE)⁵:

$$LCOE = \frac{\sum_{t=1}^n \frac{I_t + M_t + F_t}{(1+r)^t}}{\sum_{t=1}^n \frac{E_t}{(1+r)^t}}$$

I_t - хароҷоти сармоягузорӣ дар соли t ;

M_t - фаъолият хароҷот ва нигоҳдории дар соли t ;

F_t - арзиши сӯзишворӣ дар соли t ;

E_t - истеҳсоли қувваи барқ дар соли t ;

r - тахфиф;

n - сикли самаранокии лоиҳаи иқтисодӣ.

Татбиқи усули арзиши қувваи барқ тибқи меъёр имкон медиҳад, ки фарқияти шарҳ ва татбиқи лоиҳаҳои инвеститсионӣ пешгирӣ ва хавф барои иштирокчиёни бозор паст карда шавад. Ин усули васеъ эътирофшуда ҳамчунин имкон медиҳад, ки мақоми танзимкунанда хароҷоти воқеии технологияҳои гуногуни энергетикиро шаффоф қиёс намояд ва фоидаи андозӣ ва дигар ҳавасмандихои аз ҷониби давлат муқарраршударо нисбатан ба таври шаффоф баҳо диҳад. Чунин хусусият бо рушд намудани НБГ (ТЕЦ) ва НБҲ (ТЕС), инчунин эҳтимоли истифодаи энергияи офтобӣ ва дигар технологияҳо барои давраи миёнамуҳлат аҳамияти хоса пайдо мекунад. Ҳисоби арзиши нерӯи барқ бо усули шаффоф, стандартонидашуда ҳамчунин ба танзими тарофаҳои танзимшаванда ва ғайританзимшаванда мусоидат менамоянд.

Тавсия:

Вазорати энергетика ва захираҳои об якҷо бо Вазорати молия ва Хадамоти зиддинихосорӣ масъалаҳои вобаста ба арзиши қувваи барқ тибқи меъёрро ҳамчун стандарти ягонаи усули ҳисобкунии хароҷоти истеҳсоли нерӯи барқ ва аз рӯи даромаднокии лоиҳаҳои энергетикӣ омӯхта, онро қабул намоянд.

• Ҷорӣ намудани моделҳои иловагии танзими тарофавӣ барои сармоягузориҳои хусусӣ - модели RAB (Regulatory Asset Base) ⁶: Татбиқи

⁵ Renewable Energy Technologies: Cost Analysis Series. Volume 1: Power Sector. Issue 3/5. June 2012. available online http://www.irena.org/documentdownloads/publications/re_technologies_cost_analysis-hydropower.pdf

⁶ Описание и опыт применения доступные на ресурсе: *The regulatory asset base and regulatory commitment*

моделҳои танзими тарофавӣ «Пойгоҳи танзимшавандаи сармоя» ба шаффоф гардидани сиёсати тарофавӣ, кафолат дар даромаднокии ширкатҳову сармоягузoron ва дар ин асос ба баланд шудани ҷолибияти сармоягузорино дар бахши энергетика мусоидат менамояд. Моделҳои RAB манфиатҳои дарозмуддати сармоягузoronро ҳимоя карда, барои ҷалби сармоя ба соҳа бо шартҳои нисбатан фойданок имконият медиҳад. Ҳамзамон RAB сохторҳои хизматрасонии барқро барои беҳтар намудани сифати хизматрасонӣ ба истеъмолкунандагон ҳавасманд месозад ва ҳамзамон тавассути ҳавасмандсозии иқтисодӣ аз ҷониби давлат назорат карда мешавад.

Пойгоҳи танзимшавандаи сармоя - ин модели нархгузори аст, ки тибқи он давлат меъёри тарофаҳоро бо назардошти кафолати даромад аз сармоягузори, ҳимояи дороиҳои сармоягузoron ва меъёри фойдаи⁷ онҳо муқаррар менамояд. Арзиши ибтидоии дороиҳо бо шакли ифодаи махсуси муҳосибот сабт карда мешаванд.

Кафолати давлатии даромад аз сармоягузори имкон медиҳад, ки сармоягузoron сармояи арзонро аз бозори ҷаҳонӣ ҷалб ва ба меъёри пасти фойда(5-10%) бо тавакалҳои пасти фурӯши барқ фаъолият намоянд. Дар натиҷа арзиши барқ низ барои истеъмолкунандагон паст мешавад.

Моделҳои RAB имкон медиҳад, ки сармоягузор дороиҳоро нисбатан самараноктар идора намуда, зеро ӯ пасандозҳои сарфнамудаи худро барои эҳтиёҷоти худ нигоҳ медорад. Дар навбати худ идоракунии бесамар ҳаҷми фойдаи ширкатро коҳиш медиҳад. Сифати пасти хизматрасониҳо аз тарафи мақоми танзимкунанда на бо роҳи маъмури, балки бо роҳи имтиёзҳои иқтисодӣ тавассути паст кардани тарофаҳо ё ҷаримаҳо бартараф карда мешаванд.

Моделҳои пойгоҳи танзимшавандаи сармоя – як ниҳоди танзимкунандаи мустақил ва устувор дар соҳаи нерӯи барқ ба ҳисоб рафта, ба лоиҳаҳои нав ва хусусии энергетикӣ, ки ҳангоми сармоягузориҳо баҳогузори намудани арзиши дороиҳо ва ба ҳисоб гирифтани онҳоро осон мекунад, бо диди нав бархурд менамояд. Дар Тоҷикистон модели RAB-ро барои сармоягузории лоиҳаҳои харҷталаби гидроэнергетикӣ ё лоиҳаҳои муштарак ва мустақили сармоягузорони хусусӣ татбиқ намудан мумкин аст.

February 2014. OXERA <http://www.oxera.com/Latest-Thinking/Agenda/2014/The-regulatory-asset-base-and-regulatory-commitmen.aspx>

⁷ Россети. Пояснения RAB http://www.rosseti.ru/clients/rab/about_rab/

Модели дар Британияи Кабир қабулшудаи RAB дар бисёре аз кишварҳои Аврупо, Австралия ва Зеландияи Нав ва аз соли 2008 дар Федератсияи Россия ба сифати яке аз моделҳои имконпазири тарофагузори интишор ёфтааст.

Тавсия:

а) Дар асоси таҷрибаи ҷаҳонӣ, ҳамаҷониба омӯхтани модели базаи танзимшавандаи сармояи сарфшуда (RAB), вобаста ба он таҳия намудани лоиҳаи зерқонунҳо ва ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни ҚТ «Дар бораи энергетика» бо мақсади ҷорӣ намудани онҳо дар қонунгузори пас аз анҷоми таҷдиди Барқи Тоҷик ва ташаккули мақоми мустақили танзимкунанда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.

б) Бо мақсади тағйироту иловаҳо ба қонунгузори доир намудани машваратҳо бо намояндагони соҳаи энергетика, сармоягузори соҳа ва ташкилотҳои молиявии байналмилалӣ оид ба таъсири модели базаи танзимшавандаи сармояи сарфшуда (RAB) ба сармоягузори оянда ва дар маҷмӯъ низоми сармоягузори дар соҳаи энергетикаи Тоҷикистон• Индекси ҷолибияти сармоягузори бахши энергетика. Барои ноил шудан ба самаранокии ислоҳот тавсия дода мешавад, ки ҳадафҳои ислоҳот ба нишондиҳандаи байналмилалии ҷолибияти сармоягузори дар бахши энергетика алоқаманд карда шавад. Нишондиҳандаҳои байналмилалӣ ҳамчун роҳнамо барои воқеъбинона инъикос намудани дастовардҳои соҳа ва интиҳоби мақсадҳои ислоҳот барои сармоягузори ҷиддӣ, аз ҷумла, сармоягузори хусусӣ ва хориҷӣ мусоидат мекунад. Намунаи чунин нишондиҳандаи соҳавӣ дар соҳаи энергетика Нишондиҳандаи *Миқёси Фазои Блумберг* (Bloomberg Climate Score) мебошад, ки он дар кишварҳои гуногун барои сармоягузори хусусӣ ва институтсионалӣ ҳамчун нишондиҳандаи шартҳои асосӣ, сатҳи рушди бозори энергетикӣ ва хусусияти танзими он хизмат менамояд. Айни ҳол тибқи нишондиҳандаҳои ин соҳтор Ҷумҳурии Тоҷикистон дар байни кишварҳои ҷаҳон оид ба дастрасии маълумот мавқеи 46-ум ро ишғол менамояд⁸.

Қобили қайд аст, ки тамоюли нишондиҳандаи *Миқёси Фазои Блумберг* ба манбаъҳои барқароршавандаи энергия, аз ҷумла гидроэнергетика нигаронида шудааст.

Тавсия:

⁸ Bloomberg Climate Scope. <http://global-climatescope.org/en/country/tajikistan/#/details>

Вобаста намудани ислоҳот дар самти ҷалби сармоягузори бахши энергетика ва натиҷаҳои он ба нишондиҳандаҳои созмонҳои соҳавии байналмилалӣ оид ба ҷолибияти сармоягузорӣ, аз қабili индексҳои Bloomberg Climate Score.

СОДДАГАРДОНИИ РАВАНДИ ИШТИРОКИ ИСТЕҲСОЛКУНАНДАГОНИ МУСТАҚИЛ ДАР БОЗОРИ НЕРҶИ БАҶҚ

Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамчун кишвари дорои иқтисодии ноҳақи соҳаи гидроэнергетика, бояд беҳтарин низоми сармоягузори ва раванди иҷозатдиҳии содари дар минтақа дошта бошад. Осон намудани шароит барои истеҳсолкунандагони мустақили нерӯи барқ, ҳамчунин кафолати иштироки баробари онҳо ва дастрасии онҳо ба бозори нерӯи барқ пешниҳодоти умумии қувваи барқро ба бахши хусусӣ зиёд менамояд.

Вазиғаҳои ислоҳот:

1. Васеъ кардани дастрасии истеҳсолкунандагони тижоратӣ ба бозори қувваи барқ
2. Паст кардани хавфҳои танзимӣ ва тезонидани раванди иҷозатдиҳӣ барои сармоягузoron
3. Ташкили бозори идоракунии ва хизматрасониҳои миёнаравӣ дар бахши энергетика

Чораҳои пешниҳодшаванда:

• Мустақкам кардани эътимоди сармоягузoronи мавҷуда дар соҳаи энергетика: Қаноатманд гардонидани сармоягузoronи мавҷудаи соҳаи энергетика ва ҳалли масъалаҳои қарзӣ дар назди онҳо бояд яке аз самтҳои афзалиятнок дар соҳа қарор дода шавад.

Лоихаҳои энергетикӣ муштарак ва хусусии амалишаванда барои сармоягузoronи оянда нишондиҳандаҳои хеле ҳассос мебошанд. Номушахасӣ ва дарозмуддатии ҳалли мушкилоти ин сармоягузoron нуфузу эътибори Ҷумҳурии Тоҷикистонро барои сармоягузoronи имконпазир, аз ҷумла сармоягузории хусусӣ, ки дастгирии кафолатноки давлатиро соҳиб нестанд, зери хатар мегузорад.

Ҳавфи баланди сармоягузориҳо дар соҳаи энергетикаи Тоҷикистон дар оҷонсҳои рейтингӣ ва иттилоотӣ ҷаҳонӣ, аз ҷумла BVI research, Economist Intelligence Unit, Bloomberg Finance дарҷ шудаанд. Таҷрибаи манфии сармоягузориҳои хориҷӣ дар бахши энергетика намунаи боз ҳам бештар шудани баҳогузории хавфҳои Тоҷикистон дар бозори ҷаҳонӣ мешаванд.

Тавсияҳо:

а) Додани авлавият ба ҳалли мушкилот ва қарзи сармоягузори муҳими бахш бо мақсади пешгирии ташаққули симои манфии сармоягузори кишвар дар бахши энергетика.

б) Дар машварат бо сармоягузори муҳими соҳа, баррасии роҳҳои алтернативии қонеъ гардонидани манфиатҳои сармоягузорон, аз ҷумла васеъ кардани имконияти онҳо барои мустақиман фурӯхтани барқ ба аҳолии кишвар ва хориҷа.

а) Андешидани тадбирҳо ва равона сохтани афзалиятҳо барои ҳалли мушкилот, аз ҷумла пардохти қарзҳои бавучудомада дар назди сармоягузори асосии дар бахши энергетика фаъолияткунанда

б) Доир намудани машваратҳо бо сармоягузори асосӣ, барои баррасии роҳҳои алтернативии қонеъ намудани манфиатҳои сармоягузорон, аз ҷумла бештар намудани имконияти онҳо чиҳати мустақиман ба истеъмолкунандагон дар ҷумҳурӣ ва хориҷи кишвар ба фурӯш баровардани қувваи барқ.

• Хизматрасонӣ барои интиқоли қувваи барқ ба шабакаҳои электрикии давлатӣ. Имконияти истеҳсолкунандагони мустақили нерӯи барқ барои ба истеъмолкунандагон расонидани қувваи барқ тавассути хатҳои Барқи Тоҷик (БТ), бе бастанӣ шартномаи хариду фурӯши барқ бо БТ, ба истеҳсолкунандагони мустақили қувваи барқ бозори гуногуни истифодабарандагони барқро боз хоҳад кард.

Айни замон, ки истеҳсолкунандагон вазифадоранд то фурӯши қувваи барқро тавассути хатҳои БТ амалӣ намоянд, ва дар баробари ин БТ бо сабаби вазӣи мушкили молиявӣ имкони хариди қувваи барқи нисбатан қиматтарро надорад. Мушкилот эҷод мекунад. Вазӣи кунунӣ ба он оварда расонидааст, ки ҳама тарафҳо аз он бохт карда истодаанд: истеҳсолкунандагони мустақил имкони фурӯши қувваи барқро ба истеъмолкунандагон бо нархи «фоидаовар» надоранд, барои БТ хариди қувваи барқ бо нархи гарон, махсусан дар давраи тобистона маъно надорад; истеъмолкунанда ҳатто бо доштани имконият барои пардохти нархи баландари қувваи барқ, ба энергия дастрасӣ надорад.

Ҷорӣ намудани хизматрасонии пулакӣ тавассути БТ имкон медиҳад, ки хатҳои барқ бо шартҳои бозор истифода шаванд, рақобати байни истеҳсолкунандагон пайдо шавад ва доираи истеъмолкунандагон барои истеҳсолкунандагони мустақил васеъ карда шавад. Дастрасӣ ба бозор

ҷолибияти сармоягузори бахши энергетикаро боло мебарад. Барои оператори шабакаи барқӣ манбаи иловагии даромад - пардохт барои хизматрасонии интиқоли барқ аз истеҳсолкунандагони мустақили энергия пайдо мешавад.

Дар давраи миёнамӯҳлат, таъмин намудани шароити бе маҳдуд ва меъёрҳои тарофавӣ барои хизматрасониҳои интиқоли барқ тавассути хатҳои давлатии барқӣ зарур аст.

Мустақилияти молиявӣ ва амалиётии операторони хатҳои интиқоли барқ ва низоми тақсимот аз операторони истеҳсолӣ (масалан воҳидҳои дахлдори Барқи Тоҷик) барои фароҳам овардани шароити баробар ба иштироки истеҳсолкунандагони мустақили барқ мусоидат хоҳад кард.

Тавсияҳо:

а) Дар асоси хизматрасонии пулакӣ амалӣ намудани интиқоли нерӯи барқи аз ҷониби истеҳсолкунандагони мустақил тавлидшуда тавассути хатҳои интиқоли барқи БТ⁹. Таъмин намудани мустақилияти муҳосиботӣ ва амалиётии шабакаҳои тақсимои Барқи Тоҷик

б) Ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонун «Дар бораи манбаҳои барқароршавандаи энергия» ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи энергетика» оид ба фароҳам овардани имкониятҳои фурӯши нерӯи барқ ба муштарӣҳои шабакаҳои тижоратӣ дар асоси шартномаи байни истеҳсолкунандагони мустақили нерӯи барқ ва БТ.

в) Дар сиёсати тарофавӣ, мутаносибан муқаррар намудани қоидаҳои нархгузорӣ дар бораи хизматрасонии энергетикӣ (тибқи иқтидорҳо).

• *Таъмир ва идоракунии НБО-ҳои хурд бо роҳи идоракунии қарордодӣ:* Гузаронидани НБО-ҳои хурде, ки дар тавозуни мақомоти маҳаллӣ ва Барқи

⁹ Legal Analysis of the Investment Cycle for Setting Up and Operating Small Hydropower Plants in Tajikistan. Legal report. International Finance Corporation, October 2013.

Тоҷик қарор дорад, ба ширкатҳои идоракунӣ тибқи шартномаи дарозмуддати консессионӣ ва қарордодҳои менечменти миёнамуҳлат барои бехтар кардани сатҳи хизматрасонӣ ва барқарор кардани баъзе аз НБО-и ғайрифайол мусоидат менамояд.

Хароҷоти амалиётӣ барои нигоҳдории НБО-ҳои хурд метавонад ҳар сол 1-4%-и арзиши муқарраршудаи иқтисодии онро ташкил диҳад¹⁰, ки барои аҳолии маҳаллӣ хароҷоти зиёд мебошад ва идоракунии касбии объектро талаб менамояд.

Илова бар ин, НБО-ҳои хурд, ки аз ҳисоби давлат ё шарикони рушд роҳандозӣ шудаанд, аксар вақт идораи минбаъдаи онҳо ба истифода қарор додан, пешбинӣ карда намешаванд. Дар натиҷа, шумораи зиёди ин иншоот ё қор намекунанд ва ё бо иқтисодии муқарраршуда қор карда наметавонанд. Қисман барқарор кардан ва муосиргардонии чунин объектҳо дар ҳолати ба идоракунии хусусӣ додани онҳо имконпазир мегардад.

Барои ҳалли масъалаҳои идоракунӣ, ду шакли шарикии давлат ва бахши хусусӣ татбиқ карда мешавад: идоракунии қарордодӣ (шартномаҳои хизматрасонӣ) ва консессияҳо. Идоракунии қарордодӣ расонидани хизмати техникӣ ва идоракунии тичоратии объектро дар бар мегирад, ки дар он ширкати идоракунанда сатҳу сифати хизматрасониро таъмин менамояд. Консессияҳо бошанд хавфҳои калон ва идоракунии озодро дар бар мегиранд ва бештар ба объектҳои рост меоянд, ки сармоягузори капиталӣ ё муосиргардониро бо сармоягузори ҳаҷман калон тақозо менамоянд.

Тавсияҳо:

а) Омода намудани 10 лоиҳаҳои нерӯгоҳҳои барқи обии хурд, ки ба барқарорсозии техникӣ ва бехтар намудани идоракунӣ эҳтиёҷ доранд, барои муаррифӣ ва пешниҳод намудан ба ширкатҳои бузург

б) Доир намудани машварат бо ширкатҳои идоракунӣ, операторони кунунии нерӯгоҳҳои барқи обии хурд чӣхати қабул кардани шартномаи идоракунии стандартӣ ва мутобиқ намудани он бо талаботи Агентии зиддиинҳисорӣ

¹⁰ См.2

• *Соддагардонии раванди иҷозатдиҳӣ барои НБО-ҳои хурд*: Айни замон раванди иҷозат барои ба истифода додани НБО-и хурд (то 30 МВт), инчунин барои НБО-ҳои калон иборат аз 15 марҳила ва иштироки 8 мақомотҳои давлатиро талаб менамояд¹¹. Барои объектҳои иқтисодии хурд раванди иҷозат бояд осон карда шавад.

Аз арзёбии равандҳои ҳуқуқӣ ва маъмурии КБМ (МФК), инчунин таҷрибаи операторони НБО-и хурд ва мақомоти давлатӣ бармеояд, ки як қатор талабот ва равандҳо ҳангоми таъсиси НБО-ҳои хурд бояд аз байн бардошта шаванд ва ё бо дигар равандҳо якҷо карда шаванд (бе расонидани зарар ба муҳити зист) аз ин рӯ тавсия дода мешавад, ки:

- Баррасии ду марҳилагии лоиҳа аз ҷониби Вазорати энергетика ва захираҳои об барои НБО-ҳои хурд бекор карда шавад.

- Иҷозатномадиҳӣ барои истеҳсол ва тақсими микро НБО (то 100 кВт) ва НБО-и хурд (то 1000 кВт) бекор карда шавад.

- Муттаҳид намудани арзёбии таъсир ба муҳити зист (АТМЗ) ва иҷозат барои истифодаи махсуси захираҳои обӣ, зеро АТМЗ масъалаҳоеро дар бар мегирад, ки иҷозат барои истифодаи махсуси захираҳои обӣ низ онҳоро дар бар мегирад.

- Дар қонун дар бораи манбаъҳои барқароршавандаи энергия вадигар санадҳои меъёрӣ нишон додани муҳлати истифодаи замин барои сохтмони НБО ва инфрасохтори он зарур аст. Набудани мувофиқа байни мақомоти маҳаллӣ ва бо таъхир ҷудо кардани қитъаи замин барои бунёди НБО боиси кам шудани сармоягузориҳо мегардад.

Тавсия:

Ба инобат гирифтани натиҷаҳои таҳлили ҳуқуқӣ ва маъмурии раванди иҷозатдиҳӣ ва

тавсияҳо барои тақмили рӯйхати дархосттибқи замима¹².

¹¹ См. 2

¹² См. 6

Низоми электронии идораи лоиҳаҳои энергетикӣ - Низоми электронии идоракунии лоиҳа имкон медиҳад, ки ҳамаи иштирокчиён фаъолияти бо ҳам мувофиқашуда ва баробар дошта, ҳамзамон хароҷоти вақт ва молиявии худро кам намоянд. Автоматикунони раванди иҷозатдиҳӣ сарбории кормандони мақомоти давлатӣ ва хавфҳои сармоягузorro паст хоҳад кард.

Таҳия ва татбиқи системаи электрониро бояд барноманависони ватанӣ амалӣ намоянд, зеро он имкон медиҳад, ки низом ба тағйироти қонунгузорӣ ва расмиёти маъмурӣ бо чандироят мутобиқ карда шавад.

Тавсия: Таъсис додани низоми электронии идораи лоиҳаи энергетикӣ бо назардошти таъмини автоматизации раванди иҷозат барои сохтмони иншооти энергетикӣ, бақайдгирии онҳо ва назорати риояи техникӣ ва беҳатарии истифодаи онҳо. .

• Муосиргардонии ҳуҷҷатҳои меъёрии техникӣ (ҲМТ): Муосиргардонии ҲМТ мутобиқ ба стандартҳои пешқадам ва эътирофшудаи байналмилалӣ масъалаҳои баҳснокро дар самти мутобиқати техникӣ байни мақомоти давлатӣ ва сармоягузoron коҳиш медиҳад.

Як қисми ҳуҷҷатҳои меъёрию техникий амалкунанда дар баҳши гидроэнергетика кӯҳна шуда, пешрафти техникӣ, малакаи бардошташуда, таҷрибаи беҳтарини байналмилалӣ, беҳатарии саноатӣ, системаҳои беҳатарии фаъолият ва назорати сифати касбӣ дар объектҳои энергетикиро инъикос карда наметавонанд. Номувофиқатии ҲМТ ба талаботи муосир, аз як тараф дар раванди тарҳрезӣ ва истифодаи иншоот хавф дошта, аз тарафи дигар вазъияти баҳснокоро ба миён оварда, хатарҳои амалиётӣ ва комплексиро барои истехсолкунандагони мустақил зиёд мегардонад.

Бо афзудани ширкатҳои хориҷӣ нав кардани ҳуҷҷатҳои техникӣ тибқи стандартҳод ва анъанаҳои техникӣ дар сохтмон ва истифодаи иншооти гидротехникӣ ва дигар лоиҳаҳои энергетикӣ барои Ҷумҳурии Тоҷикистон хеле муҳим аст.

Тавсия: Аз ҷониби Вазорати энергетика ва захираҳои об , БТ, Хадамоти давлатии назорати энергия ва дигар мақомоти дахлдори давлатӣ комиссияи байнидоравӣ аз ҳисоби вазоратҳо ва ширкатҳои тадқиқотии дохилӣ ва ширкатҳои хориҷии энергетикӣ ва муассисаҳои илмӣ махсусгардонидашуда:

а) гузаронидани таҳлили ҲМТ бо мақсади муайян намудани мутобиқати онҳо бо меъёрҳои байналмилалӣ, амалияи беҳтарини эътирофшуда ва

таҷрибаи амалии ширкатҳои энергетикӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияткунанда;

б) Навсозии ҲМТ дар давоми 24 моҳ аз лаҳзаи анҷоми таҳлили ҲМТ айни замон амалкунанда;

- Де-рискинги сармоягузорӣ: Баҳодиҳии системавии тавақалҳо аз рӯи занҷираи сармоягузорӣ ҳалли арзиши пастшавандаи сармояро барои лоиҳаҳои энергетикӣ ошкор менамояд. Ин миқдори лоиҳаҳои даромаднокро (аз рӯи тиҷорат маблағузорӣшаванда) зиёд ва доираи сармоягузориҳои эҳтимолиро васеъ менамояд.

Вазорати энергетика ва захираҳои об, , НК, КДСИАД, Вазорати молия дар ҳамкорӣ бо БРСММ барои коҳиш додани хавфи сармоягузорӣ дар лоиҳаҳои энергетикӣ (ПСИР - ЛКХС) бояд нақша амалӣ дошта бошанд. ЛКХС имкон медиҳад, ки таваққалҳо дар ҳар як марҳилаи сармоягузорӣ ошкор ва арзиши онҳо баҳо дода шаванд ва ҳамчун силсилаи хароҷоти иловагӣ аз арзиши лоиҳаи сармоягузорӣ ба инобат гирифта шаванд. Чудо намудани хавфҳои гуногун барои сармоягузориҳои муайян намудани арзиши пулии онҳо имконият медиҳад, ки монеаҳо – манбаи хавфҳо, воқеъбинона чудо ва бартараф карда шаванд¹³.

Де-рискинг ба паст кардани арзиши лоиҳаҳои энергетикӣ ва васеъ намудани доираи сармоягузориҳои потенциалӣ, аз ҷумла сармоягузориҳои, ки аз ҳисоби хавфи баланд дар бозори Тоҷикистон иштирок намекунанд, мусоидат мекунад .

Тавсия:

Ҳангоми роҳбарии методологии мутахассиси сармоягузорӣ де-рискинг дар бахши энергетика, ба нақшаи паст кардани хавфҳои сармоягузорӣ дар лоиҳаҳои энергетикӣ шурӯъ мекунад:

¹³ Derisking Renewable Energy Investment. A Framework to Support Policymakers in Selecting Public Instruments to Promote Renewable Energy Investment in Developing Countries. UNDP. March 2013. Также, для более подробной оценки риска и расчетов различных рисков связанных с возобновляемыми источниками энергии см.: Risk Quantification and Risk Management in Renewable Projects. Konstantin Graf, Altran GmbH & Co. KG. <http://iea-rettd.org/wp-content/uploads/2011/11/RISK-IEA-RETD-2011-6.pdf>

а) Гузаронидани таҳлил ва баҳодиҳии хавфҳо дар доираи амалиёти сармоягузорию лоиҳаҳои энергетикӣ

б) Муайян кардани хароҷот (арзиши иловагӣ) бо ифодаи пулӣ, ки дар натиҷаи хавфҳои танзимкунанда нисбат ба сармоягузoron ба вучуд меоянд

в) Қабул кардани қарорҳои дахлдор оид ба тадбирҳои кам кардани хавфҳо барои сармоягузoron

• Дастури ягона барои сармоягузор: Дастури ягона ин маҷмуи қоидаҳо, талаботи ҳуқуқӣ, давраҳо, тартиб ва шартҳои раванди сармоягузорӣ дар соҳаи энергетика, соддагардонии раванди сармоягузорӣ ва ва маҷмуи хавфҳо барои сармоягузор мебошад, ки он бояд тибқи шarti «он чӣ мебинам, ба он ӯҳдадор мешавам» таҳия шуда, ба сармоягузор имкон диҳад, ки тамоми фаъолияти худро дар баҳши энергетика дар асоси як санади расмӣ ба роҳ монад.

Мутаассифона, айни замон, иштирокчиёни бозор, бояд ба талаботи гуногуни қонунҳо, санадҳои зерқонунӣ ва расмиёти дохилии мақомоти давлатӣ фаъолияти худро мутобиқ намуда, раванди мураккаби иҷозатдиҳиро гузаранд. Миқдори ҳуҷҷатҳои гуногун ва талаботҳои зиёд шароити таъхиркорӣ, баҳсҳо, хатогиҳо ва хавфҳои коррупсиониро ба вучуд меорад.

Барои сармоягузорони иншооти энергетикӣ хурд, хароҷот барои омодашавӣ ва маҷмуи хавфҳо ба сатҳи даромаднокии сармоягузорӣ мутобиқ нест. Бо мақсади ба таври максималӣ таъмин намудани шаффофияти раванди сармоягузорӣ, паст кардани хароҷот ва хавфҳо барои ҳамаи иштирокдорон, масъулият барои саҳеҳӣ ва таъмини рузмаррагии маълумот,

талаботи қонунгузорӣ ва равандҳои дигар мақомоти давлатӣ, тафсир ва тавзеҳоти шартҳои номуайян бояд ба зиммаи ВЭЗО гузошта шаванд.

Тавсияҳо:

г) Дар асоси муттаҳид намудани талабот ва равандҳои сармоягузорӣ ба ҳуҷҷати ягонаи расмӣ, аз ҷумла марҳилаҳои зина ба зинаи сармоягузорӣ, талаботи ҳуқуқӣ, усул ва тафсири талаботи ҳар як зинаи ҳуқуқӣ барои сармоягузoron ва иштирокчиёни бозори фӯрӯши барқ таҳия намудани - «Дастури Ҷумҳурии Тоҷикистон барои сармоягузoron дар баҳши энергетика».

д) Масъулият барои таҳия, таркиб ва дар ҳолати актуалӣ нигоҳ доштани Дастури ягона ба зиммаи муовини аввали Вазири энергетика ва захираҳои оби Ҷумҳурии Тоҷикистон вогузор карда шавад.

Васеъ кардани тиҷорати байналмилалӣ дар барқ. - Ба ғайр аз хати интиқоли барқи CASA-1000, сохтмони хатҳои иловагии интиқоли барқро барои воридот ва содироти нерӯи барқ бо кишварҳои ҳамсоя Эрон ва Туркменистон бояд маблағгузорӣ карда шавад. Ҷалби сармоягузори хусусӣ барои сохтмони хатҳои интиқоли барқ имкон медиҳанд, ки хавфҳо ва хароҷоти давлат кам карда шаванд.

Айни замон, Ҷумҳурии Ислонии Эрон бахусус дар фасли тобистон¹⁴ норасоии қувваи барқ дорад ва барои сохтмони иқтидорҳои иловагӣ, аз ҷумла нерӯгоҳҳои барқи атомӣ ва стансияҳои калони офтобӣ сармояи хориҷӣ ҷалб намуда, воридоти нерӯи барқ аз Туркменистон идома дорад. Дар солҳои 2014 ва 2015, Эрон тарафҳои нерӯи барқро 20% ва 25% мутаносибан¹⁵ барои нигоҳдории болоравии сарборӣ баланд бардошт. Тарафҳои ҷорӣ барои аҳоли дар ҳудуди аз 1,3 - 9 сент / киловатт соат, вобаста аз ҳаҷми истеъмоли ташкил медиҳад^{16, 17}. Дар соли 2014 арзиши миёнаи истеҳсоли нерӯи барқ дар Эрон 2,7 сент/киловаттро ташкил дода, истеъмолот нисбат ба истеҳсолот афзуда истодааст.

Ҷалби сармоягузориҳои хусусӣ ва давлатӣ, масалан, барои сохтмони хатҳои интиқоли барқ, ки тавассути Мазори-Шариф системаи энергетикӣи Тоҷикистон ва Эронро пайваст менамояд.

Тавсияҳо:

а) Омӯзиши масъалаҳои сохтмони хатҳои пайвасткунандаи интиқоли нерӯи барқ бо системаи энергетикӣи кишварҳои минтақа тавассути ҷалби сармояи хусусӣ ва амалисозии роҳҳои алтернативии воридот ва содироти нерӯи барқ дар.

б) Додани ҳуқуқ ба истеҳсолкунандагони мустақили нерӯи барқ барои сармоягузориҳои мустақилона ва ё дар якҷоягӣ бо давлат барои сохтмони хатҳои интиқоли зинаи дуюм бо мақсадҳои содироти нерӯи барқ

¹⁴ Беседа с представителем компании Сангтуда-2, г-н Аскари.

¹⁵ Энергетическое информационное агентство США. Исламская Республики Иран. Электроэнергетический сектор. 2016 г. <http://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=IRN>

Iran Power Report, June 2016. BMI Research. (Исследование рынка энергетики Ирана, BMI Research). Резюме исследования <http://store.bmiresearch.com/iran-power-report.html>

¹⁶ Iran increases electricity price by 25 percent. 28 Февраля 2014г. Trend News Agency (Azerbaijan) <http://en.trend.az/iran/2247258.html>

¹⁷ How to Invest in Iran. Utility Rates. <http://www.howtoinvestiniran.com/utility-rates-in-iran/>

3.

Пешбурд ва таъмини сарфачӯӣ ва самаранокии энергетикӣ тавассути механизмҳои бозорӣ

Солҳои 2012-2013 биноҳои истиқоматӣ ва ҷамъиятӣ 45% нерӯи барқи дар кишвар истеҳсолшударо истифода намудаанд. 50% -и онро аҳоли дар фасли зимистон барои бо гармӣ таъмин намудани манзилу биноҳо истифода мекунанд. Хариди давлатӣ, татбиқи қонунгузорӣ ва ҳавасмандгардонии иқтисодӣ метавонад дар самти коҳиш додани сатҳи истифодаи аз ҳад баланди барқ фазои мусоиди хизматрасонии энергетикиро дар асоси механизмҳои тиҷоратӣ фароҳам оварад. Дар доираи ин масъалаҳо таваҷҷуҳи бештар барои аз ибтидо бо ашёву маводҳои гарм бунёд кардани биноҳо ва изолятсияи он, ҳамчунин муосирсозии хизматрасонии энергетикӣ муҳим арзёбӣ мегардад.

Мақсади ислоҳот дар соҳа:

1. Эҷоди/бавучудории механизмҳои амалӣ барои тиҷоратикунонӣ ва тадбирҳои ҳавасмандгардонӣ оид ба самаранокии энергетикӣ ва рушди саноати хизматрасонии энергетикӣ.

2.Ташаккули шароит ва ҷалби бахши хусусӣ дар баланд бардоштани сарфачӯӣ ва самаранокии энергия дар биноҳо;

Тадбирҳои тавсияшаванда:

- Рушди хизматрасонии энергетикӣ ва ширкатҳои махсуси хизматрасонии энергетикӣ: Ҷорӣ намудани механизмҳои мушаххаси баҳисобгирӣ бо назардошти самаранокӣ, ҷуброн ё тақсимооти дарозмуддат и манфиатҳо, ки дар натиҷаи хизматрасониҳои энергетикӣ (сарфаи энергия, баланд бардоштани сифат, эътимодноки ва ғайра) ба вучуд меоянд, ба рушди хизматрасонии энергетикӣ мусоидат менамоянд. Шарти асосии хизматрасонии энергетикӣ ин фармоишҳои давлатӣ ва имконияти ҷойгиркунонии хизматрасонӣ барои пудратчиён аз ҳисоби маблағҳои

буҷетӣ дар муддати бозгардони хароҷотҳо вобаста ба қарорҳои амалишуда ба ҳисоб меравад.

Хизматрасони энергетикӣ – ин додани шароит ва имконияти ҳалли масъалаҳои техникӣ, ташкилӣ ва молиявӣ намуди хизматрасонӣ (дар баҳши энергетика) ба муштарӣ, ки натиҷаи муайяни иқтисодӣ медиҳад ё масъалаи энергетикӣ муштариро ҳал менамояд, мебошад. Самти мазкур, ки дар марҳилаи кунунӣ бовусъат рушд карда истодааст, тадбирҳои сарфаи энергия, беҳсозии низоми истифодабарӣ, хизматрасониҳои профилактикӣ ва аудитии энергетикӣ, инчунин татбиқи дигар роҳҳои ҳалли инноватсиониро дар бар мегирад.

Рушди бозори хизматрасони энергетикӣ соҳибкоронро барои ҳалли вазифаҳои иҷтимоӣ ва тиҷоратӣ, аз қабилӣ кам кардани истифодаи энергия дар биноҳои маишию иҷтимоӣ, навсозии системаҳои равшансозӣ, кам кардани хароҷоти хизматрасони коммуналӣ ва ё амалисозии тадбирҳо оид ба навсозӣ намудани корхонаҳои кишвар аз ҷиҳати энергетикӣ ҷалб менамояд. Хусусияти асосии хизматрасони энергетикӣ – ин амалисозии самаранокии энергетикӣ тавассути механизмҳои бозор мебошад.

Дар муқоиса бо хизматрасониҳои анъанавӣ пудратчиён, ширкатҳои хизматрасони энергетикӣ барои сармоягузорӣ ҷониби сеюм ва ҳолати ноу-хау худиро барои ҳалли эҳтиёҷоти гуногуни энергетикӣ мизочон ҷалб менамоянд. Дар баробари ин ширкатҳои хизматрасони энергетикӣ омодаанд ва метавонанд хавфи лоиҳаҳо ро бо муштарӣ тақсим намоянд ва аз ин рӯ маҳз чунин ширкатҳо барои дар асоси дарозмуддат фаъолият кардан манфиатдор мебошанд.

Хусусияти дигари ширкатҳои хизматрасони энергетикӣ ин ташаббускорию онҳо баҳри кашф ва муайян намудани ҳолати ғайрисамаранокӣ дар иқтисодиёт (соҳа) мебошад. Ангезаи ҳавасмандии соҳибкорӣ дар самти муайян намудани роҳҳои ҳалли масъала дар соҳаи ширкатҳои хизматрасони энергетикӣро аз ширкатҳои муҳандисӣ-инжинерингии фаъолияткунанда аз бисёр ҷиҳат, масалан вобаста ба фармоиши устувор фарқ мекунонад.

Шакли бештар маъмули хизматрасони энергетикӣ ин татбиқи тадбирҳои самаранокии энергетикӣ дар асоси шартнома, баҳши даромади аз ҳисоби сарфачуӣҳо бадастомада, модели кафолати натиҷаҳои сарфачуӣ ва ғайра ба ҳисоб меравад.

Мисол: Равшансозии масири - Хуҷанд – Ғафуров дар солҳои 2014-2015

Масири равшансозии Хуҷанд- Ғафуров бо дарозии 7 км таҷдид карда шуда, фурузонакҳои газозарядӣ ба светодиоди иваз карда шуд. Дар натиҷаи таҷдидсозӣ, энергияи сарфакардашуда аз 21% то 60% -ро ташкил дод. Дар баробари он муддати истифодаи фурузонакҳо аз 3 сол то ба 5 сол зиёд гардид. Фурузонакҳои нави светодиоди дар натиҷаи то 165 вольт паст шудани шиддат (ки қаблан 198 вольт буд) низ кор мекунанд.

Барои мисол, сарфаи маблағҳои буҷетӣ ва озодшавии иқтидорҳои барқӣ танҳо аз ҳисоби навсозии низоми равшансозии кучаҳои вилояти Суғд ҳар 5 сол беш аз ду миллион сомониро ташкил медиҳад ва дар сурати амалисозии лоиҳаҳои нав дар ин самт ин нишондиҳандаҳо бештар мегардад.

Таҷдиди равшансозии масири Хуҷанд-Ғафуров аз ҷониби ҚММ «САМО», ки бо беҳсозии системаи равшансозӣ ва масъалаҳои дигар дар бозори ҷумҳурӣ машғул мебошад, татбиқ карда шуд.

Самаранокии истифодаи услуби мазкур дар замима оварда шудааст.

18.

Азбаски давлат манфиатбари асосӣ аз ғаёлияти ширкатҳои хизматрасонии энергетикӣ ЭСКО мебошад, тавсия дода мешавад, ки дар мадди аввал бартараф намудани зиддиятҳо ва номуайяниҳои аз ҳисоби сарфачуиҳои бадастомада, инчунин аз ҷониби муассисаҳои давлатӣ амалӣ намудани механизми ҷуброни сармоягузориҳо дар асоси шартномаҳои хизматрасонии энергетикӣ гузошта шавад.(20)

Тавсияҳо:

Мутобиқи Қонун «Дар бораи сарфаи энергия ва самаранокии энергия», механизмҳои ҳамкорӣ, ҷалб ва ҳавасманд намудани ширкатҳои хизматрасонии энергетикӣ ESCO тавассути тадбирҳои зерин амалӣ карда шавад:

- муайян намудани шартҳо ва тартиби расонидани хизматрасонии энергетикӣ ба муассисаҳо ва ширкатҳои давлатӣ;

¹⁸ Анализ развития и распространения передовых технологий в области энергоэффективности и возобновляемой энергетики в Республике Таджикистан. Косимбек Олимбеков. UNECE/
https://www.unecce.org/fileadmin/DAM/energy/se/pdfs/gee21/projects/Report_TJ.pdf

-омодасозии санадҳои зерқонунӣ чихати муайян намудани механизми шартҳо ва тартиби бастанӣ қарордодҳо оид ба **хизматрасонии** энергетикӣ байни давлат ва ширкатҳои хизматрасонии энергетикӣ ESCO, ҳимояи манфиатҳои онҳо ва истифодабарандагони хизматрасонӣ (шартҳои бозгагардонии сармоя, кафолатҳои ноилшавӣ ба самаранокӣ ва сарфачуии энергия);

- додани имконият ба ташкилотҳои буҷетӣ барои нигоҳ доштани воситаҳои аз ҳисоби энергия сарфашуда барои ҷуброн намудани хароҷотҳо дар самти тадбирҳои оид ба баланд бардоштани самаранокии энергетикӣ амалишуда ва ҳавасмандсозии ширкатҳои хизматрасонии энергетикӣ.

Барномаи давлатии гарминигордории биноҳои истиқоматӣ ва ҷамъиятӣ: Яке аз роҳҳои дар як муддати кӯтоҳ амалисозии тадбирҳо чихати сарфа кардани энергия дар фасли зимистон- ин гарм кардани биноҳои алоҳидаи иҷтимоӣ ва баландошени истиқоматӣ ба ҳисоб меравад. Тибқи маълумотҳо дар натиҷаи татбиқи лоиҳаҳои таҷрибавӣ оид ба гармкунӣ ва изолятсиякунии биноҳои баландошени дар шаҳри Душанбе, истифодаи қувваи барқ дар фасли зимистон то 30% ва дар фасли тобистон то 10% кам гардидааст.

Бо назардошти мураккабии ҳосил шудани мувофиқа вобаста ба маҳсулоти молиявии тиҷоратӣ (қарзҳо) ва имконнопазирӣ / хоҳишманд набудани сокинон барои пардохти пурраи хароҷоти гарминигордорӣ дар асоси ҳамшарикӣ пешниҳод карда мешавад, ки гармӣ ва изолятсиякунии биноҳои истиқоматӣ аз тарафи мақомоти ҳокимиятии ноҳиявӣ шаҳрӣ амалӣ карда шавад. Пешниҳод мегардад, ки меъёри иштироки давлатӣ/ мақомоти ҳокимиятии ноҳиявӣ шаҳрӣ дар гармисозии фонди манзилӣ андозаи сарфанамоии энергия дар мавсими таъминсозӣ бо гармӣ дар таносуб ба воҳиди сармояи гузошташуда муайян карда шавад.

Тадбирҳои мутамаркази барои гарминигордории манзилу биноҳо амалишаванда, бо ризоияти сокинон гузаронида, тавассути пудратчиёни барои ин кор дар тендер интихобгардида амалӣ карда мешавад. Маъмурияти шаҳрӣ ҳамчун фармоишгари асосӣ ба ҳисоб меравад. Ин ба мақомот имкон медиҳад, ки маблағгузориҳои тиҷоратӣ ва бебозгашт, аз ҷумла, сарчашмаҳои маблағгузориҳои байналмилалӣ (ба монанди Бунёди иқлими Бонки Ҷаҳонӣ)-ро ҷалб намояд. Ғайр аз ин, мақомоти шаҳрӣ ҳамчун фармоишгари лоиҳа барои дар миқёси калон ҷойгир кунонидани фармоиш ва касбӣ анҷом додани назорати сифати корҳо имконияти воқеӣ дорад. Ба мақомоти шаҳрӣ ва

ноҳиявӣ тавсия дода мешавад, ки барои саҳм гирифтани дар сармоягузори ҷиҳати гарминигоҳдории биноҳо бо сокинон созиш намуда, ба онҳо шаклҳои пардохтро (барои хизматрасонӣ) пешниҳод намоянд.

19.

Илова ба кам кардани истифодаи барқ дар мавсими гармидиҳӣ, тадбирҳои вобаста ба гарминигоҳдорӣ барои таъсис додани ҷойҳои кори муваққатӣ ва кам кардани арзиши гарминигоҳдорӣ аз ҳисоби микёс ва рақобат байни интиқолдиҳандагони барқ мусоидат мекунад.

Барои мисол, дар соли 2015-2016 арзиши гармикунонии қисмати берунии биноҳои баландошёна 128 сомонӣ / м²-ро ташкил дод, дар ҳоле ки арзиши кори он 30-35 сомонӣ / м² мебошад. Арзиши воқеии гармикунонии қисмати берунии биноҳои баландошёна нисбат ба ҳисобҳои аз тарафи Бонки ҷаҳонӣ ба таври назаррас камтар гардидааст.

Татбиқи тадбирҳои гарминигоҳдорӣ танҳо дар асоси розигӣ ва иштироки сокинон, ташаққули механизми машваратӣ бо сокинон, баррасии шикоятҳо вобаста ба самтҳои зикршуда.

Тавсияҳо:

а) Вазоратҳои энергетика ва захираҳои об ва рушди иқтисод ва савдо, Кумитаи меъморӣ ва сохтмони назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, институтҳои тадқиқотӣ дар якҷоягӣ бо шарикони рушд арзёбии таъсири умумии иқтисодии татбиқи чораҳои гарминигоҳдорӣ дар биноҳои баландошёнаи шаҳрҳои калони ҷумҳурӣ, ки ба нақшаи азбайнбарӣ ворид нашудаанд ва муҳлати истифодарии тулонӣ доранд, амалӣ намоянд.

б) Мурочиати расмии Ҳукумати ҷумҳурӣ ба Хазинаяи глобалии иқлим дар бораи имконияти қисман маблағгузори намудани (тариқи грантӣ) амалисозии тадбирҳои гарминигоҳдории биноҳои истқоматӣ ва ҷамъиятии шаҳрҳои Тоҷикистон. Омода намудани маҷмуи пешниҳодот барои сокинон ва ширкатҳои пудратӣ барои татбиқи чораҳои гарминигоҳдории биноҳои баландошёнаи истиқоматӣ, ки бо маблағгузории шарикӣ берунӣ, маблағҳои бучетӣ ва сокинон амалӣ мегардад.

¹⁹ Оценка Всемирного Банка в 2013 году оценила базовые меры утепления (только чердаков, стоки, щели окон и дверей) в \$20/м², и утепления фасадов, на опыте стран Восточной Европы, в \$90/м². Tajikistan's Winter Energy Crisis Electricity Supply and Demand Alternatives.

в) Муайян кардани биноҳои афзалиятнок, ба истиснои биноҳои ҷамъиятӣ аз рӯи меъёрҳои ҳадди аксари сарфаи нерӯи барқ нисбат ба як воҳиди дар ин бахш сармоягузоришуда

г) Татбиқи тадбирҳои гарминигӯдорӣ танҳо дар асоси розигӣ ва иштироки сокинон, ташаккули механизми машваратӣ бо сокинон, баррасии шикоятҳо вобаста ба самтҳои зикршуда.

- Додани ваколат оид ба татбиқи сиёсат дар самти самаранокии энергетикӣ гарминигӯдорӣ дар биноҳо ба Кумитаи меъморӣ ва сохтмони назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Айни замон, ваколатҳо оид ба татбиқи сиёсати давлатӣ дар самти самаранокии энергетикӣ дар биноҳои истиқоматӣ дар зиммаи Вазорати энергетика ва захираҳои об мебошад. Ҳолати имрӯзаи тақсимои ваколатҳо барои татбиқи амалии тадбирҳои самаранокии энергетикӣ дар фондҳои манзилӣ мусоид набуда, раванди иҷозатдиҳӣ ва сертификатсиякунонӣ, таҳияи қоидаҳои амалии санадҳои зерқонуниро душвор мегардонад.

Додани ваколатҳо оид ба сиёсати самаранокии энергетикӣ ба мақомоти сохтмонӣ имкон медиҳад, ки раванди иҷозатдиҳӣ дар масъалаҳои назорати энергетикӣ ва татбиқи тадбирҳо оид ба самаранокии энергетикӣ дар Равзанаи ягона дар соҳаи сохтмонӣ бояд муттаҳид карда шавад.

Тавсия:

Додани ваколат оид ба таҳияи тадбирҳои умумии самаранокии энергетикӣ ба Вазорати энергетика ва захираҳои об ва ваколати татбиқи амалии он (самаранокии энергетикӣ гарминигӯдорӣ дар биноҳо) ба Кумитаи меъморӣ ва сохтмони назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон

- Маъмулӣ гардонидани чораҳои баландбардории самаранокии энергетикӣ тавассути воситаҳои ахбори омма: паҳши наворҳои намоишию аёнӣ ва иттилоотӣ оид ба методҳои сарфачуии энергия ва гарминигӯдории манзилҳо дар шабакаҳои телевизиони давлатӣ ба маъмулигардонӣ ва оммавигардонии чораҳои баланд бардоштани самаранокии энергетикӣ дар байни аҳоли мусоидат мекунад.

Баъзе ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ барои таҳияи як қатор наворҳои иттилоотӣ оид ба принципҳои самаранокии энергетикӣ, гармикунонии манзилҳо ва интиҳоби таҷҳизотҳои дорои хусусияти самарабахши энергетикӣ ба шароити Тоҷикистон муттаҳид манфиатдор мебошанд.

Шабакаҳои телевизионии давлатиро лозим аст, ки барои пахши чунин маводи иттилоотӣ ба тариқи ройгон вақти барномавӣ ҷудо намоянд.

Тавсия:

Тариқи ройгон ҷудо кардани вақтҳои барномавӣ аз тарафи шабакаҳои телевизионии давлатӣ барои омӯзонидани ҷомае бо афзалиятҳо ва имкониятҳои истифодаи маводҳои сохтмонӣ-энергетикии самаранок, ҳамчунин амалияи сохтмони биноҳо, манзилҳои истиқоматӣ.

4. Тиҷоратикунонии таъминоти гармӣ

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бозори гармитаъминкунӣ начандон ба талабот ҷавобгу буда, барои иштироки бахши хусусӣ дар соҳа шароити зарурӣ фароҳам оварда нашудааст. Вобаста ба ин ислоҳоти қонунгузорӣ дар самти дастгирии муосиргардонӣ ва тиҷоратикунонии хизматрасонии гармидиҳӣ барои ташаккули бозори таъмини иловагии корхонаҳо ва аҳоли бо гармӣ мусоидат мекунад.

Аз ҳам ҷудо кардани талабот ба гармӣ ва истифодаи неруи барқ барои коҳиш додани сарбории аз ҳад зиёди шабакаҳои интиқоли барқ дар давоми мавсими гармидиҳӣ ва ҳамзамон озод кардани иқтидорҳо барои истифодабарандагони барқ мусоидат мекунад.

Мақсади ислоҳот

1.Ташаккули заминаҳои танзимсозӣ барои барқароркунии фаъолияти танзимгарон (операторон)-и давлатии таъминоти гармии давлатӣ дар асоси талаботи комилан тиҷоратӣ ва муосиргардонии хизматрасонии гармидиҳӣ дар шаҳрҳо;

2. Ба вучуд овардани заминаи ҳуқуқӣ барои рушди бахши хусусии таъминкунандагони гармӣ.

Тадбирҳои тавсияшаванда:

- Таҳлили техникую иқтисодӣ барои интихоби модели муносиби гармитаъминкунии минтақаҳои маҳаллӣ ва истифодабарандагони инфиродии гармӣ: ислоҳоти қонунгузорӣ бо мақсади фароҳамоварии шароит барои иштироки бахши хусусӣ дар соҳаи гармитаъминкунӣ бояд дар асоси қонунҳои иқтисодию аз ҷиҳати экологӣ безарар ва шароити барои аҳоли мувофиқ амалӣ карда шавад. Масъалаи асосии сиёсати давлат ин самт интихоби беҳтарин роҳҳои таъмини аҳолии берун аз шаҳрҳои бузург бо гармӣ аст.

Ҷиҳати ташаккули заминаҳои ҳуқуқии ҷавобгӯ ба воқеияти ояндаи бахши энергетикӣ ва воқеан ҳавасманд гардонидани самти нисбатан даромадноки соҳаи гармитаъминкунӣ лозим аст, ки таҳлили техникӣ ва иқтисодии роҳҳои рушди гармидиҳии маҳалҳои аҳолинишини шаҳр ва берун аз шаҳрҳои калон амалӣ карда шавад. Таҳлилҳо бояд пеш аз ҳама эҳтиёҷоти истифодакунандагон ва талаботро ба таъмини гармӣ арзёбӣ намояд ва аз

чихати иқтисодӣ асоснокии бо манбаи энергия таъмин намуданро ба назар гирад, роҳҳои кам кардани таъсири экологиро ба шаҳрҳо ва саломатии аҳоли муайян кунад.

Вобаста ба натиҷаҳои асосноккунии техникую иқтисодӣ лозим аст, ки давлат корхоро дар самти таъмини ғайримутамаркази гармӣ, нуқтаҳои гармӣ дар заминаи МБГ-ҳои калон, стандартҳои ҳифзи гармӣ дар биноҳои истиқоматӣ дастгирӣ ва ҳавасманд намояд.

Тавсия:

Аз ҷониби Ҳукумати ҷумҳурӣ ҷалб намудани коршиносон ва ширкатҳои сатҳи баланди соҳаи гармидиҳӣ барои омӯзиши ҳамачонибаи роҳҳои таъмин намудан бо гармӣ дар асоси қоидаҳои устувори тиҷоратӣ бо мақсади ташаккули бозори гармитаъминкунӣ, интихоби низоми ҳавасмандкунӣ ва рушди таъминот бо гармӣ дар асоси қоидаҳои устувори тиҷоратӣ.

- Тадбирҳои ҳавасамндгардониҳои ба муштариён нигаронидашуда дар шабакаҳои гармидиҳӣ: Бинобар набудани рақобат дар шароити мутамарказонидашудаи гармитаъминкунӣ лозим аст, ки корхонаҳои гармидиҳӣ барои қонё гардонидани эҳтиёҷоти ниҳии истифодабарандагони гармӣ ҳавасманд бошанд. Тамоюл ба муштариён ҳадди ақалл маънои зеринро дорад: ҷолибияти иқтисодии хизматрасонӣ, сифат ва мусоид будани хизматрасонӣ барои истифодакунандагони хизматрасонӣ

Ҳавасмандгардонии самаранокии иқтисодӣ –тарификатсия ва пардохт аз рӯи истифодаи воқеӣ:

Сиёсати нархгузорӣ дар асоси модели анъанавии «харочот +», ки дар он таъминкунандагони гармӣ ва операторони системаҳои гармидиҳӣ дар асоси хароҷоти пешниҳодшуда + меъёри ғоида ҷойгир карда мешавад, барои ҳисоби воқеии арзиши гармии системаи гармидиҳӣ мусоидат намекунад, зеро талафот қаблан дар тарифи интиқоли гармӣ дохил карда шудааст.

Пардохти маблағ барои хизматрасонӣ бояд дар асоси истифодаи аслии нуруи барқ амалӣ гардад. Заро дар талафоти энергетикӣ системаҳои гармидиҳӣ андозаи маводи энергетикӣ ва харорати он дохил карда намешавад. Ин системаи тарифи корхонаро барои сармоягузорӣ, нигоҳ доштани низоми тақсимоти гармӣ ва дар сатҳи дуруст тақсимот намудани он ҳавасманд мегардонад.

Фароҳам овардани шароити мусоид барои истифодабарандагони гармӣ:

Як монеаи асосӣ барои барқарорсозии системаи мутамаркази гармидиҳӣ ин манфиатдор набудани истифодабарандагони гармӣ ва аз бисёр ҷиҳат - мусоидӣ, универсиалӣ, содагии истифодабарӣ рақобатпазир набудани низоми мазкур мебошад.

Тадбирҳои таъмин бо гармӣ бояд ба истифодабарандагони гармӣ имконияти аз болои истифодаи гармӣ назорат намудан ва пардохти маблағ аз рӯи истифодаи воқеии гармиро диҳад. Чунин ҳолат тавассути интихоби тарзи гузаронидани лӯлаҳои гармидиҳӣ дар биноҳои истиқоматӣ, хатман насб намудани танзимкунандаи термостатикӣ ва ҳисобкунакҳои хонаҳо/соқинони инфиродӣ барои баҳисобгирии гармӣ таъмин карда мешавад.

Ғайр аз ин, навсозӣ ва роҳандозии низоми ҳисобдорӣ ва пардохти хизматрасониҳо, таъмини шабонарӯзии марказҳои хизматрасонии телефонӣ, фаъолияти Хадамоти садамавӣ барои баланд бардоштани сатҳи боварӣ ва мусоид намудани шароит барои истифодабарандагон дар системаи мутамаркази гармидиҳӣ мусоидат хоҳад кард.

Татбиқи техникаи баҳисобгирии истифодаи воқеӣ барои насби ҳисобкунакҳои гармӣ ва дастгоҳҳои танзимкунандаи истифодаи гармӣ дар хонаҳои истиқоматӣ ва ҷамъиятӣ хароҷоти зиёдро талаб мекунад. Дар робита ба ин, гузариш ба низоми истифодаи воқеӣ бояд дар муддати якчанд сол, тадриҷан бо муосиргардонии гурӯҳҳои худудан ба ҳам муттаҳиди истифодакунандагон амалӣ карда шавад.

Тавсияҳо:

а) Тадриҷан гузаштан ба низоми баҳисобгирии истифодаи воқеии энергия бо назардошти ислоҳ намудани меъёри талафоти энергия дар системаҳои гармидиҳӣ дар шаҳри Душанбе

б) Ҳавасмандсозии операторони шабакаҳои гармидиҳӣ барои фаъолияти ба муштариён нигаронидашуда тавассути сиёсати тарифӣ, таъмини стандартҳои сифати хизматрасонӣ, ҷорӣ намудани марказҳои хизматрасонии телефонӣ барои мизочон ва баррасии мунтазами муроҷиати шаҳрвандон оид ба сифати хизматрасониҳо

в) Тадриҷан якҷоя кардани системаи интиқол ва тақсимои хизматрасонии шабакаҳои гармии шаҳри Душанбе бо мақсади баланд бардоштани ҳавасмандии шабакаҳои гармидиҳӣ ҷиҳати бештар самаранок ба роҳ мондани интиқоли гармӣ аз истеҳсолкунандагон то истифодабарандагон

- Қонуни махсус «Дар бораи таъминот бо гармӣ»: Дар асоси хусусиятҳои техникии гармӣ ва барқтаъминкунӣ, инчунин бо назардошти таҷрибаи байналмилалӣ лозим аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон Қонуни махсус «Дар бораи таъминот бо гармӣ»-ро бо инъикос кардани муносибатҳои бозорӣ дар он қабул намояд.

Лозим аст, ки қонунгузори танзимкунандаи соҳаи таъмини гармӣ дар асоси тадқиқоти техникую иқтисодӣ ва таҷрибаи хориҷӣ дар барқарорсозии соҳаи гармитаъминкунӣ таҳия карда шавад. Тавсия дода мешавад, ки дар қонуни нав ва санадҳои меъёрии вобаста ба он ҳолатҳои зерин дар назар дошта шавад:

- Шаклҳои нави моликият, барои таъмини дастрасии хусусӣ ба соҳаи таъмини гармӣ. Дар қонун дар бораи таъмини гармӣ бояд нақши ҳукумат аниқ муайян карда ва объектҳои дорой мақоми монополияи табиӣ мушаххас карда шавад;

Қоидаҳои ташаккули тарифҳо дар асоси принципҳои тиҷоратӣ, устуворӣ, шаффофият, асоснокии иқтисодӣ;

Дар қонун бояд тарифҳои танзимшаванда (барои гармидиҳии мутамарказӣ дар шаҳрҳо аз тарафи корхонаҳои давлатӣ) ва тарифҳои ғайританзимшаванда, дар асоси шартнома бо дигар иштирокчиёни бозор муайян карда шавад. Тарифҳои ғайританзимшаванда як муқаддимаест барои ташаккули бозори гармитаъминкунӣ ва сармоягузори хусусӣ дар соҳа.

Тарифҳо барои энергияи гармӣ бояд ба ҷузъҳо тақсим карда шавад: арзиши истехсоли гармӣ (дар як Гкал), арзиши интиқол, арзиши воситаҳои интиқол, инчунин арзиши пайваस्तшавии технологӣ аз маркази таъмини гармӣ то ба истифодабарандаи охирин.

Тавсия:

а) Омӯзиши таҷрибаи кишварҳои Аврупои Шарқӣ, Украина ва Федератсияи Русия дар марҳилаҳои ба муносибатҳои бозорӣ гузаштан, барқарорсозӣ ва азнавсазиҳо дар самти гармитаъминкунӣ.

а) Таҳия намудани санадҳои зерқонунӣ дар соҳаи гармидиҳӣ дар асоси натиҷаҳои асосноккунии техникую иқтисодии моделҳои нисбатан самараноки гармидиҳӣ барои гурӯҳҳои муайяни истеъмолкунандагон

б) Дар асоси меъёрҳо, санадҳои зерқонуни омодагардида, таҳия намудани лоиҳаи Қонуни нав «Дар бораи таъминот бо гармӣ», ки ба талаботи ояндаи

соҳа ҷавобгӯ буда, иштироки васеи бахши хусусиро дар соҳаи таъминоти гармӣ таъмин намояд.

- Барқарорсозии дегҳои (бухориҳои) гармидиҳӣ ва системаҳои иқтидори паст тавассути ҷалби бахши хусусӣ: Додани дегҳои инфиродӣ ва хурди ғайримутамаркази системаҳои гармидиҳии ба онҳо пайваस्तшуда ба бахши хусусӣ тавассути механизми шарикии давлат ва бахши хусусӣ ва ё хусусигардонӣ, ки бозори хизматрасонии таъминоти гармиро ба вучуд меорад.

Баъд аз таҷдиди заминаи ҳуқуқӣ, тавсия дода мешавад, ки яке аз буғхонаҳои ғайримутамаркази хурди гармидиҳӣ бо мақсади барқарор кардани фаъолияти он тавассути истифодаи механизми ШДБХ интихоб карда шавад. Модели бештар маъмули истифода аз ШДБХ метавонад шартномаҳои идоракунӣ, шартномаи иҷора, модели «барқароркунӣ-моликият- интиқол» (ROOT) ва консессияҳои дарозмуддат бошад.²⁰

Шартномаҳои идоракунӣ, ба муддати 2-5 сол баста мешавад, масъулият ба оператори (танзимгари) хусусӣ барои нигоҳдорӣ, сифати хизматрасонӣ ва кор бо муштариён вогузор мегардад, вале сармоягузори пурраро дар бар намегирад. Хароҷоти амалиётӣ ва иҷрои корҳои оператори хусусӣ (аз рӯи сифати хизматрасонии ниҳой) бояд ҷуброн карда шаванд. Ҳамин тариқ, шартномаҳои идоракунӣ барои ҷалби соҳибкории хурд ва миёна дар соҳаи таъминоти гармӣ бештар муносиб мебошанд.

Иҷораи дороиҳои давлатӣ дар Русия ба таври васеъ истифода шуда, он идоракунӣ, харид ва таъминот бо сӯзишворӣ, таъмири/нигоҳдории системаҳо дар сатҳи маҳаллӣ (масалан, аз нуктаи пайвастшавии гармӣ то ба истифодабарандаи охирин) фаро мегирад.

Модели барқароркунӣ-моликият-амалиёт- интиқол (ROOT) ва модели консессияи созишномавӣ дар асоси дарозмуддат баста мешавад, барои барқарорсозии буғхонаҳо ва гурӯҳҳои хурди системаҳои гармидиҳӣ, ки дар

²⁰ Отчет Всемирного банка «Keeping Warm: Urban Heating Options in Tajikistan», марта 2015 года рекомендует восстановление малых котельных как одна из первоочередных мер к исполнению. Механизм ГЧП, в некотором оформлении, хорошо подходит для реабилитации малых систем теплоснабжения *при приемлемых тарифах*.

Гузориши Бонки Ҷаҳонӣ «Keeping Warm: Urban Heating Options in Tajikistan», аз моҳи март соли 2015 барқароркунии буғхонаҳои хурдро ба сифати яке аз тадбирҳои афзалиятнок тавсия додааст. Барои барқарор намудани системаҳои гармидиҳии хурд истифода аз механизми ШДБХ бо нархҳои дастрас мувофиқ мебошад.

он хавфҳои талабот, хавфҳои технологӣ ва лоихаҳое, ки дизайн ва сармоягузорию ҷиддиро талаб мекунанд, тавсия дода мешавад. Истифода аз концессияҳо барои маҳаллаҳои хурд, ки системаҳои гармидиҳӣ, истифодабарандагони саноатӣ, надоранд, тавсия дода мешавад.

- Дар ҳолати асоснокии иқтисодӣ, нархҳо барои деғҳои барқии бо иқтидори баланд, ки иншоотҳои аҳолинишин ва тиҷоратиро бо энергияи гармӣ таъмин мекунанд, аз нав дида шаванд. Деғҳои умумии гармидиҳи барқӣ дар биноҳои истиқоматӣ метавонанд нисбат ба гармкунакҳои инфиродии барқии дар хонаводаҳо истифодакунанда самаранокии бештари иқтисодӣ дошта бошанд. Дар чунин маврид сиёсати тарифӣ, шахрсозӣ бояд ба ҳавасмандгардонии ин самт равона гардад.

Деғҳои умумии гармидиҳи барқӣ метавонанд дар биноҳои баландошёна (ва гурӯҳҳои алоҳидаи биноҳои баландошёна) дар шаҳрҳои хурд ва деҳот, ки дар он бунёди системаи марказии гармидиҳӣ мувофиқи мақсад нест, манфиатнок бошад.

- Яқҷоякунии хизматрасониҳои иҷозатномадиҳӣ дар соҳаи гармитаъминкунӣ бо системаи «Равзанаи ягона» дар соҳаи сохтмон: Дар раванди татбиқи системаи Равзанаи ягона дар соҳаи сохтмон бояд механизми иҷозатдиҳӣ барои пайвастан, ташаккули системаҳои гармидиҳӣ аз тарафи бахши хусусӣ дар назар дошта шавад.

Соддагардонии низоми иҷозатдиҳӣ барои иштироки бахши хусусӣ дар барқарор намудани системаҳои мухтори гармидиҳии мавҷуда, рушди бозори шабакаҳои гармитаъминкунӣ ва фуруши гармии дуҷуми иншооти саноатӣ ба истеъмолкунандагон мусоидат хоҳад кард.

Тавсияҳо:

а) Барқарорсозии яке аз марказҳои гармидиҳии алоҳида бо иқтидори паст тавассути шарикии давлат ва бахши хусусӣ, пас аз навсозӣ ва фароҳам овардан заминаи ҳуқуқӣ дар самти мазкур

б) Дар ҳолати асоснокии иқтисодӣ, аз нав дидани нархҳо барои деғҳои барқии бо иқтидори баланд, ки дар асоси иҷозатнома фаъолият намуда, энергияи гармиро ба системаҳои гармидиҳии алоҳида ва ғайримутамарказ тахвил медиҳанд.

в) Дар раванди татбиқи системаи «Равзанаи ягона» дар соҳаи сохтмон амалӣ намудани (дар назар доштани) механизми иҷозатдиҳӣ барои пайвастшавӣ ва муосиргардонии системаҳои гармидиҳӣ аз ҷониби таъминкунандагони хусусии гармидиҳӣ.

5. Рушди навъҳои алтернативии захираҳои энергетикӣ

Вазорати энергетика ва захираҳои об ва Вазорати саноат ва технологияҳои нав дар машварат бо коршиносони байналмилалӣ имкониятҳои техникӣ ва иқтисодии истифодаи сӯзишвории алтернативии аз ҷиҳати экологӣ ва энергетикӣ мукамалкардашударо, ки дар системаҳои гармидиҳӣ, саноат, хизматрасонӣ ва нақлиёт истифода бурда мешавад, баррасӣ намоянд. Иваз намудани манбаъҳои сӯзишвории воридотӣ бо истеҳсолоти маҳаллӣ ва истеҳсоли сӯзишворӣ ва ашёи хоми кимиёвӣ аз захираҳои маҳаллӣ ба дастовардашуда интиҳоби манбаи энергияро барои фаъолияти соҳибкорӣ васеъ менамояд.

Мақсади ислоҳот:

1. Васеъгардонии намудҳои манбаъҳои энергетикӣ барои бизнес дар асоси истеҳсолоти маҳаллӣ.
2. Ҷалби технологияҳои инноватсионӣ барои табдил додани ангишт ва қувваи барқ ба намуди алтернативии сӯзишвории моеъ.
3. Ҳавасмандкунии давлатӣ ҷиҳати рушди сӯзишвории аз ҷиҳати экологӣ барои эҳтиёҷоти системаи гармидиҳӣ мувофиқ, истеҳсолот ва хизматрасонӣ.

Тадбирҳои тавсияшаванда:

- Пешбурди самти саноати сӯзишвории мукамалкардашуда барои эҳтиёҷоти гармидиҳӣ ва фаъолияти тиҷоратӣ: Ҳавасманд намудани истеҳсоли намудҳои босифати сӯзишворӣ барои эҳтиёҷоти системаҳои гармидиҳӣ барои паст кардани омилҳои манфии экологӣ, баланд бардоштани самаранокӣ ва васеътар кардани қарорҳои техникӣ дар системаи гармидиҳӣ имкон медиҳад.

Тавозуни байни ҷолибияти тиҷоратии соҳаи гармитаъминкунӣ ва ҳифзи саломатии аҳоли таҳияи тадбирҳоро барои соҳаҳои гармидиҳӣ ва барномаҳои тиҷоратӣ талаб мекунад.

Стандартҳои давлатии оид ба сифати сӯзишворӣ барои таъмини марказҳои барқу гармидиҳии хурду калон ва буғхонаҳои ғайримутамарказ ба ҳифзи саломатии аҳоли дар мавриди барқарорсозии кори системаҳои гармидиҳӣ мусоидат мекунад.

Дастгирии давлатии истехсолкунандагони хусусӣ, инчунин истехсоли худии корхонаҳои давлатӣ, ангишти амиқан бойгардонидашуда (то ҳадди аксар аз ғализиҳо тозакардашуда), инчунин истехсоли кокс бо мақсадҳои энергетикӣ барои дар бозор ба фурӯш гузоштани сӯзишвории дорои сифати баланд ва камтар зараровар, инчунин барои системаҳои таъминоти гармӣ мувофиқ мусоидат мекунад.

Производство высококачественного топлива на местах добычи также снизит издержки транспортировки и стоимость энергоносителя, что является важным условием для поставок тепла на коммерческих условиях. К примеру, стоимость доставки угля достигает 60-70% от конечной стоимости угля для потребителя. При 14% - 20% зольности угля²¹, потребители затрачивают от \$3-5/тонну на транспортировку негорячего балласта. При средней себестоимости угля на месторождении в 175 сомони или \$22²², издержки перемещение балласта достигают 8 до 12% от конечной стоимости тонны топлива.

Более того, современные, автоматизированные котлы и системы управления теплоснабжения не могут экономически оправданно питаться топливом низкого качества, что не допускает развитие предпринимательства в сфере теплоснабжения.

Истехсоли сӯзишвории сифати баланд инчунин арзиши харочоти интиқол ва энергиярасониро паст мекунад, ки ин як шарт муҳими таъмини гармӣ дар асоси талаботи тиҷоратӣ мебошад. Барои мисол, арзиши интиқоли ангишт 60-70% аз арзиши ниҳоии ангишт то ба истеъмолкунанда расониданро ташкил медиҳад. Дар сурати то 14% - 20% расидани ғализнокӣ (хокистарнокӣ)-и ангишт, истифодакунандагон барои интиқоли маводи нолозим байни \$ 3-5 / тонна масраф мекунанд. Ҳангоми то ба 175 сомонӣ ё 22 \$ расидани арзиши миёнаи ангишт харочоти ҷойивазкунонии он 8 то 12% - ро дар арзиши ниҳоии як тонна сӯзишворӣ ташкил мекунад.

²¹ зольность энергетического угля используемого для питания Душанбинской ТЭЦ-2, интервью Душанбинской ТЭЦ-2 Август 2016 г.

ғализнокӣ (хокистарнокӣ)-и ангишти дар МБГ Душанбе-2, мусоъба дар муассиса, августи соли 2016

²² Справка Министерства промышленности и новых технологий республики Таджикистан, август 2016 г.

Маълумотномаи Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон, августи соли 2016

Гузашта аз ин аз ҷиҳати иқтисодӣ номумкин аст, ки деғҳо (бухориҳо)-и муосири автоматикунонидашуда ва низоми идоракунии гармидиҳӣ бо сӯзишвории-сифати паст таъмин гарданд, ки ин барои рушди соҳибкорӣ дар соҳаи таъминоти гармӣ имкон намендиҳад.

Намудҳои гуногуни сӯзишворӣ мавҷуданд, ки барои системаҳои гармидиҳӣ ё таъмини энергияи гармӣ дар корхонаҳо, аз ҷумла корхонаҳои дорои технологияҳои барқароршаванда муқаррар карда шудаанд. Коршиносони соҳа тавсия медиҳанд, ки ҷиҳати нишон додани аз нигоҳи иқтисодӣ тиҷоратӣ мақсаднокии истифодаи технология ва сӯзишвории нав давлат барои татбиқи лоиҳаҳои таҷрибавӣ «бунёди ниҳой то калид», ширкатҳои махсусро ҷалб намояд. Сиёсати давлат бояд навоариҳоро дар бахши сӯзишворӣ бо назардошти нигоҳ доштани масъулияти тарҳрезӣ, сохтмон ва нигоҳдории иншоотҳои дар ихтиёри ширкат мавҷудбуда фаъолона дастгирӣ намояд.

Дар дурнамои дарозмуддат лозим аст, ки системаи гармидиҳӣ ба истифодаи сӯзишвории аз ҷиҳати экологӣ ҳарчӣ камтар зарарнок гузаронида шавад.

а) Вазоратҳои энергетика ва захираҳои об ва рушди иқтисод ва савдо шарҳи тафсилоти намудҳои алтернативӣ ва махсусгардонидашудаи сӯзишворӣ барои таъмини системаҳои хурди гармидиҳӣ ва арзёбии имконияти истифодабарии онҳоро дар истеҳсолоти кишвар амалӣ намоянд.

б) Давлат намудани ширкатҳои ватаниву хориҷӣ барои иштирок дар лоиҳаҳои намоиши бахши гармидиҳӣ, бо истифода аз таҷҳизот ва намудҳои сӯзишвории махсусгардонидашудаи замонавӣ барои қонеъ гардонидани эҳтиёҷоти шабакаҳои гармидиҳии ғайримутамаказ.

- Истеҳсоли метанол ва намудҳои дигари сӯзишвории синтетикӣ аз ангишт. Захираҳои ангишти Тоҷикистонро метавон қорқард намуда, аз он бо технологияи айни замон маҳсулоти аз ҷиҳати иқтисодӣ самаранок исботшудаи (*coal-to-methanol*) метанол истеҳсол намуд

Метанол бо бензин бо таносуби гуногун (аз 3% то 15%) омехта карда мешавад. Амалӣ намудани бензини рамзи М5 бензини стандартӣ дар кишвар (5% метанол дар бензин) воридоти бензинро то 10 755 тонна дар як сол коҳиш медиҳад ва ба сарфаи асбӯри хориҷӣ ба андозаи қариб 7 миллион \$ мусоидат мекунад.

Метанол, ки нисбат ба сӯзишвории анъанавӣ сӯзишвории аз ҷиҳати экологӣ тоза ба ҳисоб меравад, барои тайёр кардани ғизо (дар корхонаҳои хӯроки умумӣ, тарабхонаҳо ва истеҳсоли озукаворӣ) ва нақлиёти ҷамъиятӣ ба таври васеъ истифода бурда мешавад.

Метанол ва маҳсулоти аз он ҳосилшудаи формалдегид и олефинҳо, барои саноати химиявӣ, аз ҷумла, барои масолеҳи сохтмонӣ, ширеш, рангҳо ва пластика ашёи хоми асосӣ ба ҳисоб меравад.

Истеҳсоли метанол дар Қазоқистон, Русия, Узбекистон ва Озарбойҷон ба роҳ монда шуда, он дар Чин ба таври васеъ истифода бурда мешавад. То соли 2016 ширкати чинии China CAMC Engineering Co. дар ҷумҳурӣ корхона оид ба истеҳсоли поливинилхлорид ва метанолро бо иқтидори 300 ҳаз. тонна дар як сол бунёд хоҳад кард. Табдилдиҳии метанол ба бензин дар заминаи "Navoiazot", корхонаи муштарак бо «Mitsubishi»-и Ҷопон ва "Haldor Topsoe"-и Дания таъсисдодашуда амалӣ карда мешавад.

- Ҷалб намудани технологияи пешрафта: Табдил додани қувваи барқ ва партовҳои саноатӣ ба сӯзишвории синтетикӣ. Барқи изофагӣ дар мавсими баҳор-тобистонаро метавон тавассути омехтакунии водород ва дуоксиди карбон ба метанол ва дигар сӯзишвории синтетикӣ, табдил дод. Ин имкон медиҳад, ки энергияи дар мавсими тобистон истеҳсолшуда дар шакли сӯзишвории моеъ барои эҳтиёҷоти давраи тирамоҳу зимистон, инчунин талаботи бизнес нигоҳдорӣ карда шавад.

Синтези сӯзишвории моеъ аз барқи барқароршавандаи энергия бо мақсадҳои нигоҳдорӣ, интиқол ва истифодаи минбаъдаи он як соҳаи нав ва тадриҷан афзояндаи инноватсионӣ ба ҳисоб меравад.

Ду технологияи тиҷоратии исботшудаи коркард ва табдили гази карбон ба метанол маъмул аст. Лоихаҳои дар якҷанд кишварҳо амалигаштаи технологияи Mitsubishi Heavy Industries (МНІ) имкон медиҳад, ки газҳои ангидриди карбон аз партовҳои саноатӣ гирифта метанол ҳосил карда шавад. Технологияи дигари аз ҷониби Carbon Recycling International (CRI) дар Исландия истифода мешавад, ки тавассути электролизи об ва анҷом додани аксуламал бо гази карбон ва синтези метанол водород истеҳсол карда мешавад. Агар технологияи МНІ бештар санҷидашуда ва дар амал бештар татбиқшаванда бошад, технологияи наvtари CRI имкон медиҳад, ки барқи оби барзиёд тавлидшуда ба таври самаранок истифода бурда шавад. Ҳарду технологияҳо ба фарогирии партовҳои газҳои карбон, ки ба миқдори назаррас дар истеҳсоли семент ва алюминий ба вучуд меояд, асос меёбад.

Дар муқоиса бо истеҳсоли метанол ва маводи тариқи химиявӣ аз ангишт ҳосилшуда, барои татбиқи раванди синтези партовҳои қиёсии диоксиди карбон имконияти аз ҷониби муассасаҳои молиявии байналмилалӣ маблағгузорӣ мавҷуд мебошад. Институтҳои молиявии байналмилалӣ, дар лоиҳаҳои вобаста ба ангишт қариб иштирок надошта, аз тарафи дигар ба лоиҳаҳои нобудсозии партовҳои саноатӣ таваҷҷуҳ доранд.

Тавсия

Вазоратҳои саноат ва технологияҳои нав, энергетика ва захираҳои об ва рушди иқтисод ва савдо имконияти истифодаи метанол, фоида, хароҷот ва имконияти истеҳсоли онро дар асоси технологияҳои мавҷуда омӯхта, ҳуҷҷатҳои пешниҳод намоянд. Дар сурати арзёбии мусбӣ амалисозии истифодаи метанол дар нақлиёт, меъёри стандартии сӯзишворӣ М5 (5% мавод барои бензин) барои таҷрибагузаронӣ бо иловасозии метанол ба сӯзишвории автомобилӣ (бензин) таҳия карда шавад.

Замимаҳо

Матни иловаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ҳуҷҷатҳои иттилоотӣ ва тавсияҳои муфассал

1. Таҳлили ҳуқуқии сикли сармоягузорӣ дар соҳтмон ва идоракунии нерӯгоҳҳои барқи обии хурд дар Тоҷикистон (IFC, 2013).
2. Оид ба истехсол ва истифодаи метанол дар соҳаҳои энергетика. Шарҳи технологияи истехсоли метанол аз ангишт (СТМ) ва синтези гази ангидриди карбон (CRI) ва (МНІ).
3. Тавсифи ҳолатҳои асосии қонун «Дар бораи таъмин бо гармӣ»
4. Матни тағйироту иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи манбаъҳои барқароршавандаи энергия» вобаста ба пешниҳоди ҳуқуқ барои мустақиман аз тарафи истехсолкунандагони бо иқтидори то 500 кВт ба фурӯш баровардани энергия ба истифодабарандагони он.
5. Матни тағйиру иловаҳо ба Қонун «Дар бораи энергетика» вобаста ба хизматрасониҳои Барқи Тоҷик ҷиҳати интиқоли барқ.
6. Аз Қонуни Ҷумҳурии Украина оид ба энергетика ва хизматрасонӣ, соли 2015. Матни иловаҳо ба Қонун «Дар бораи самаранокии энергетика» дар бораи хизматрасонии энергетикӣ ва шартномаҳои хизматрасонии энергетикӣ.
7. Закон Российской Федерации от 27 июля 2010 г. № 190-ФЗ "О теплоснабжении".
8. On approving Electricity Tariff Calculation Methodologies, Resolution N14, Georgian National Energy and Water Supply Regulatory Commission (методология расчета тарифов на электроэнергию, Грузинская национальная регуляторная комиссия в области энергетики и водного хозяйства, Республика Грузия, 2014 г.)

Сарчашмаҳо

Машваратҳои анҷомдодашуда бо мутахассисони соҳа, намояндагони бахши хусусӣ ва мақомоти давлатӣ

1. Ассотсиатсияи энергетикҳои Тоҷикистон ва Ассотсиатсияи хатмкунандагони Донишгоҳи техникии Тоҷикистон
2. Баҳром Сироджев. Собик роҳбари БТ
3. Фуркат Кадыров, директори TajHydro
4. Фаррух Султонов, консултант
5. Маркази иттилоотӣ оид ба самаранокии энергетикӣ
6. Сергей Лавров. Директори «НБО Сангтудинская-1»
7. Саид Аскари, намояндаи ширкати «Сангоб», мақоми танзимкунандаи «НБО Сангтуда-2»
8. Далер Чумаев, Директори «Помир Энерджи»
9. Комилҷон Очилов, сармуҳандиси шабакаҳои барқии ш. Хучанд
10. Хисрав Содиков, Профессори Шабакаҳои илмию маърифатии Тоҷикистон.
11. Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон
12. Мурод Юсупов, сармуҳандиси МБГ Душанбе -2
13. Комилҷон Иброҳимов, Директори Генералии «Барқ Сохтмон Лоихакаш»
14. Раҳмонбердиев Ҷамшед, Весселина Харалапиева, Вероника Кракович. БАТР.

Тадқиқотҳои соҳавӣ ва дигар сарчашмаҳо

1. Tajikistan's Winter Energy Crisis. Electricity Supply and Demand Alternatives. Daryl Fields, Artur Kochnakyan, Takhmina Mukhamedova, Gary Stuggins, John Besant-Jones. World Bank. 2013.

2. Keeping Warm: Urban Heating Options in Tajikistan Summary Report стр. 81. Всемирный Банк. Март 2015 г.
<http://documents.worldbank.org/curated/en/353391467986295623/Keeping-warm-urban-heating-options-in-Tajikistan-summary-report>
3. The regulatory asset base and regulatory commitment. February 2014. OXERA <http://www.oxera.com/Latest-Thinking/Agenda/2014/The-regulatory-asset-base-and-regulatory-commitmen.aspx>
4. Промежуточная стратегия по возобновляемым источникам энергии для интегрированного сельского Развития. ПРООН. Зоран Морвай, Весна Букарица, Никола Чупин, душан гвозденак, огнен робич, фаррух шохимардонов. 2011
5. Legal Analysis of the Investment Cycle for Setting Up and Operating Small Hydropower Plants in Tajikistan. Legal report. International Finance Corporation, October 2013.
6. Рекомендации по продвижению «зеленой экономики» в Республики Таджикистан. Саулюс Смалис, Хакдодов М., Кобулиев З., Саидмуродов Л., Гулахмадов Х., Джураев Б. ОБСЕ. 2014 г.
7. Анализ развития и распространения передовых технологий в области энергоэффективности и возобновляемой энергетики в Республике Таджикистан. Косимбек Олимбеков. UNECE/
https://www.unece.org/fileadmin/DAM/energy/se/pdfs/gee21/projects/Report_TJ.pdf
8. Derisking Renewable Energy Investment. A Framework to Support Policymakers in Selecting. Public Instruments to Promote Renewable Energy Investment in Developing Countries. UNDP. March 2013.
[http://www.undp.org/content/dam/undp/library/Environment%20and%20Energy/Climate%20Strategies/UNDP%20Derisking%20Renewable%20Energy%20Investment%20-%20Full%20Report%20\(April%202013\).pdf](http://www.undp.org/content/dam/undp/library/Environment%20and%20Energy/Climate%20Strategies/UNDP%20Derisking%20Renewable%20Energy%20Investment%20-%20Full%20Report%20(April%202013).pdf)
9. Снижение энергодефицита посредством восстановления и модернизации системы теплоснабжения и энергосбережения городов Таджикистана. Аналитический документ. Бахадур Хабибов, Сафуло Амонов и Умед Рахимов. Союз Потребителей Таджикистана, Министерство промышленности и энергетики РТ, 2009.
10. Закон Российской Федерации от 27 июля 2010 г. № 190-ФЗ "О теплоснабжении". А также обзор, подзаконных актов и анализа нововведений. Документы и анализ размещены на информационном ресурсе

освещающий вопросы теплоснабжения. ОАО "ВНИПИэнергопром", ООО "Издательство. <http://www.rosteplo.ru/zaktep.php>

11. Российский опыт внедрения промышленной технологии производства водоугольного топлива. ЗАО «Амальтеа» 2008. http://www.rosteplo.ru/tech_stat/stat_shablon.php?id=2610

12. Ресурсы: Bloomberg Climate Scope. Country Score Report. <http://global-climatescope.org/en/country/tajikistan/#/details>

13. COMING IN FROM THE COLD. Improving District Heating Policy in Transition Economies. OECD, IEA 2004. (Совершенствование политики централизованного теплоснабжения в странах с переходной экономикой? ОЭСР, Международное энергетическое агентство, 2004 г.) <https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/cold.pdf>

14. <https://yearbook.enerdata.ru/>

15. <http://e-pec.ru/zelenaya-energetika.html>